

2000

IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVI LAP

Szerkeszti: Ambrus Judit, Barabás András, Czeglédi András, Margócsy István, Trencsényi Balázs.
Munkatársak: Bojtár Endre, Kovács János Mátyás, Szilágyi Ákos

Posztpetőfi Sándor • Margócsy István
Bíró-Balogh Tamás • Nyáry Krisztián
Váradi Antal • Szabolcska Mihály
Mécs László • Szoboszlai Sándor
Ancsel Éva • Hidas Antal • Nagy László
Juhász Ferenc • Pekár Gyula
Illés Béla • Nagy Sándor • Dékei Kriszta

KULTUSZ

2016. 3. szám – 1. füzet

Ára: 500 Ft

19. század végi sokszorosított grafikák Petőfi haláláról; a felső kép Lotz Károly (1833–1904) rajza nyomán; az alsó: Szemlér Mihály (1833–1904) – Suhajda György (?–?): Petőfi halála

E SZÁMUNK SZERZŐI

Ancsel Éva (1927–1993) filozófus

Bíró-Balogh Tamás (1975) irodalomtörténész, kultusz kutató

Dékei Kriszta (1967) művészettörténész

Hidas Antal (Szántó Gyula, 1899–1980) költő, író, műfordító

Illés Béla (1895–1974) író, Guszev kapitány életre hívója

Juhász Ferenc (1928–2015) költő

Margócsy István (1949) irodalomtörténész, kritikus

Mécs László (1895–1978) premontrei szerzetes, a két világháború közötti időszak egyik legnépszerűbb konzervatív költője

Nagy Sándor (1922–1990) Sztálin-díjas író, újságíró; a szocialista realizmus legsikeresebb szerzője

Nagy László (1925–1978) költő

Nyáry Krisztián (1972) irodalomtörténész, író

Pekár Gyula (1867–1937) író, újságíró, országgyűlési képviselő, miniszter

Posztpetőfi Sándor (Kiskőrös, 1823 – Barguzin, 1956) költő, kátorzsnyik, bérszámfejtő

Szabolcska Mihály (1861–1930) református lelkész, költő

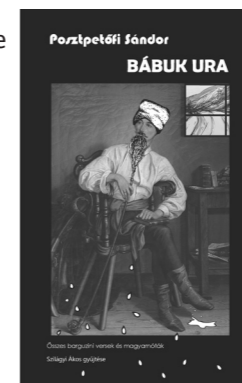
Szoboszlai Sándor marosvásárhelyi költő, kötete 1942-ben jelent meg

Várad Antal (1854–1923) író, költő, drámaíró, műfordító

A Noran Libri meglepetés-könyve
a 2017. évi Könyvhétre

Posztpetőfi Sándor: Bábuk ura

**Összes barguzini versek
és magyarnóták**

A szibériai Barguzinban élt és halt Posztpetőfi Sándor (1823–1956) teljes kéziratos hagyatéka – a lappangó korpusz – először jelenik meg hazájában a kéziratos felkutató Szilágyi Ákos gondozásában, és a Poszt-petőfi-kérdést behatóan taglaló „Talált Petőfi” című bevezető tanulmányával. A kötet érdekessége, hogy tartalmazza Posztpetőfi nemrég Szamarában, egy családi ház szentes-pincéjében megtalált, eddig elveszettek hitt hős-éneke, a „Pirinyó Hernyó Henrik” szövegét és dalbetéteit is.

A több mint 6000 soros kötet teljes hangzó változata A könyv megjelenése után térítés nélkül letölthető lesz Szilágyi Ákos honlapjáról (szilagyiaikos.hu)

2000

I R O D A L M I É S T Á R S A D A L M I H A V I L A P

3. SZÁM – 1. FÜZET / KULTUSZ

Posztpetőfi Sándor: <i>Barguzini versek</i>	3
Margócsy István beszélgetése Bíró-Balogh Tamással és Nyáry Krisztiánnal	5
Váradí Antal: <i>A szent nyomok</i>	24
Szabolcska Mihály: <i>Petőfi</i>	25
Mécs László: <i>Szellemidézés</i>	26
Szoboszlai Sándor: <i>Sándor vagyok én is</i>	26
Ancsel Éva: <i>Petőfihez</i>	27
Hidas Antal: <i>Azon a délután</i>	28
Nagy László: <i>Föltámadt piros csizma</i>	30
Juhász Ferenc: <i>Petőfi, 1848</i>	32
Pekár Gyula: <i>A végzet betelik</i>	34
Illés Béla: <i>Csoda</i>	38
Nagy Sándor: <i>Petőfi-téeszcsé</i>	40
Margócsy István: „...hány helyen nincsen Petőfi?”	47
Dékei Kriszta: <i>Melocco Miklós Ady-képe avagy Latinovits Zoltán és a Willendorfi Vénusz találkozása</i>	61

FELELŐS SZERKESZTŐ: MARGÓCSY ISTVÁN

SZERKESZTŐK: AMBRUS JUDIT, BARABÁS ANDRÁS, CZEGLÉDI ANDRÁS, MARGÓCSY ISTVÁN, TRENCÉNYI BALÁZS

MUNKATÁRSAK: BOJTÁR ENDRE, KOVÁCS JÁNOS MÁTYÁS, SZILÁGYI ÁKOS **OLVASÓSZERKESZTŐ:** AMBRUS JUDIT

LAPTERV: SZÜTS MIKLÓS **ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:** HERNER JÁNOS, HORVÁTH IVÁN, LENGYEL LÁSZLÓ, TÖRÖK ANDRÁS

KORÁBBI SZERKESZTŐINK, MUNKATÁRSAINK: KÁLMÁN C. GYÖRGY, NAGY MÓNICA ZSUZSANNA, [RÉTI PÉTER] SZÜTS MIKLÓS

LEVÉLCÍM: 1380 Budapest, Pf.: 1090. **E-MAIL:** ketezer.lap@gmail.com **INTERNET:** www.ketezer.hu

FACEBOOK: <https://www.facebook.com/2000IrodalmiEsTarsadalmiHavilap>

KIADJA A MENTOR IRODALMI ALAPÍTVÁNY. FELELŐS KIADÓ: CZEGLÉDI ANDRÁS.

KÉSZÜLT GOUDY ÉS OFFICINA BETŰKKEL. TÖRDELÉS: SÖRFŐZŐ ZSUZSA.

NYOMDAI NYOMÁS, KÖTÉSZET: ADUPRINT KFT. FELELŐS VEZETŐ: TÓTH BÉLÁNÉ

ISSN 0864-800X. RÉGEBBI SZÁMAINK KORLÁTOZOTT MENNYISÉGBEN KAPHATÓK AZ ÍRÓK BOLTJÁBAN.

TÁMOGATÓNK: NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

Franz Kollarz (1826–1894): Petőfi apothoeosisa

Posztpetőfi Sándor

BARGUZINI VERSEK

Újrakezdés

kezdjük talán előlről –
mondotta a felőrölt
mondotta a félőrült –
életem kész horror volt.

kezdjük talán felülről –
mondotta a Világúr
mondotta az örök csend
és egy priccs fenn megreccsent.

kezdjük talán alulról –
ahogy jöttünk. hazulról.
ahogy sírban találtak
s nevet adtak halálnak.

de inkább ne. ne kezdjük.
jobb ha vitát rekesztjük.
jobb ha ezt nem firtatjuk –
anyám tyúkja: fiastyúk!

csak egy dolog világos
hogy ez itt nem Világos.
hogy e helyhez nincs közöm
bárha csontig vetközöm.

Rudabánya – Barguzin
álomfejtő nagyüzem!
bár egész nap zakatol
nem éri magát utol.

elég volt e rémálom
ahogy magam darálom
innen s túl az Urálon
népnemzeti Hurálon.

szívemben nem harag volt
csak valami „elégvolt”
csak valami „elinnen” –
létkérdésre szelíd „nem”.

Utolsó vers Barguzinból

nem érdekel igazából
hová űznek e hazából
hová űznek meddig nyúznak
siettetnek sarkantyúznak

nem is az hogy maradnék még
mint e furcsa maradéknép
maradnék is – csak látványnak
földön égi maradványnak

nem érdekel igazából
ki az orvos ki az ápolit –
leng a lélek leng az inga
Barguzinból Barguzinba

tudd meg hogyha engem várnál
nem estem el Segesvárnál
nem estem el mégsem élek
halottként is hazatérek

KÖZREADJA SZILÁGYI ÁKOS

A kultusz fenségétől a karnevál parodisztikus játékáig

BÍRÓ-BALOGH TAMÁSSAL ÉS NYÁRY KRISZTIÁNNAL
MARGÓCSY ISTVÁN BESZÉLGETETT

MARGÓCSY ISTVÁN: Kedves Barátaim, irodalmi kultuszokról, az irodalom társadalmi használatáról, irodalom és közönség viszonyáról fogunk most beszélgetni. Mindenki előtt ismeretes, hogy Magyarországon a költészetnek milyen nagyon erős, kultikus tisztelete él, rendületlenül, annak dacára, hogy állandóan elhangzik a panasz, miszerint az olvasóközönség nem olvas verseket. Ez egyrészt relatíve, de csak relatíve, igaz is, másrészt azonban semmiben nem rombolja a költészet kultikus tiszteletét, gondoljunk csak olyan erős példákra, mint mikor 1990-ben az új Parlament fölállt, a szabad választások után, s első aktusaként verset olvastak a Parlamentben, Sinkovits Imre szavalt Petőfit, és csak utána következett az eskütétel és a ceremónia lebonyolítása; vagy hasonlóképpen a labdarúgó Puskás Ferenc halálának alkalmából is több gyászoló óda született. Vagy teljességgel más példát említve, a hajléktalanok lapja is költészettel van tele. Ezt csak azért mondom, hogy a költészet megbecsültsége, az elvi megbecsült-

ség folyamatosan és megszakítatlanul él a magyar társadalomban annak dacára, hogy nagyon széleskörű olvasottsággal a ma születő költészet különösebben nem dicsekedhet. Ugyanakkor borzasztó érdekes az is, hogy a szélesebb irodalmi olvasóközönségben milyen élesen él az érdeklődés a jelentős, vagy jelentősnek tekintett, vagy a hagyomány szerint jelentőssé vált írók, költők személyisége, figurája iránt. Tehát rendkívül erős a költők iránti életrajzi érdeklődés, a költők magánéletének valamilyen módon dominanciája tapasztalható ebben az érdeklődésben, nemegyszer a költők életműve olvasásának a rovására, jóllehet abszolút nem zárom ki, hogy egy ilyen életrajzi érdeklődés elindíthat egy olvasási stratégiát is. Ez különösen azért érdekes, mert a nagy irodalmi kultuszok mindig a szakralitás szférájában szeretik elhelyezni a költőket, gondoljunk csak arra, micsoda istenítések zajlottak a nagy magyar költők, elsősorban Petőfi, Ady, majd József Attila körül. Ugyanakkor az érdeklődés roppant erős a magánéleti szféra iránt is.

A költőknek a társadalmi tevékenysége, társadalomba való beilleszkedése iránt is. Azt gondolom, hogy erről beszélgesünk filológusként, irodalomtörténész-ként, kitűnő ismeretterjesztő és egyben érdeklődést gerjesztő könyvek szerzőjeként. Mit gondoltok ezekről a problémákról, a saját szemszövegekből?

NYÁRY KRISZTIÁN: Szerintem a költők életével kapcsolatos kíváncsiság nem feltétlenül azonos a kultusszal. Vagy nem mindig ugyanabból gyökerezik. Muszáj egy irodalmon kívüli fogalmat ideemelnem: ez a márkaépítés. A kultusznak mindig van hatalmi aspektusa, a márkaépítésnek pedig legritkább esetben. A kultusz esetében mindig létezik egy szervezet, amelyiknek szüksége van a kultuszra ahhoz, hogy önmaga hatalmi rendszerét ki tudja építeni. Ez lehet intézményes struktúra, egy picike tanszéktől egy nagy tudományos intézetten keresztül egy országos méretű konglomerátumig bármi. Állhat mögötte politikai közösség vagy gazdasági érdekcsoport, de mindig a hatalom megragadásáról és megtartásáról szól. A márkaépítés ezzel szemben inkább olyan jellemzőknek a tudatos kiemelése, amelyek segítségével a narratíva elbeszélője valamilyen jellegzetes képet akar rögzíteni, és elsősorban a fogyasztóval, az olvasóval kommunikál, neki akar gondolati sémákat kínálni. A kultuszra ez csak részben igaz, ott inkább a struktúrán belüliek – pl. az irodalom szakmai nyilvánossága vagy az iskolai intézményrend-

szet képviselői – felé irányul a kommunikáció is. És ezért van az, hogy a kultikus költői személyiségek meg a magánéleti mozaikokból összerakott költői márkák nem minden esetben hasonlítanak egymásra. Vagy ugyanannak az életrajznak két különböző oldalát mutatják be. Tehát az a szobor-Petőfi, akinek egyik keze az égbe mutat, a másik keze a kardján, az a Petőfi Társaság és más hatalmi szervezetek által generált kultikus narratíva megtestesülése, az a Petőfi, akit meg március tizenötödikén délelőtt látunk a barátaival a Dohány utcai lakásában, meg aki káromkodik, szerelmes vagy éppen talicskán tolatja magát a főutcán, az meg egy másik rendszerben jelenik meg, másfajta ikonikus képként. És ez a kettő néha nagyon távol van egymástól, néha pedig akár szabálytalanul, de összeáll valamivé.

M. I.: *Igen, de nem gondolod, hogy létezik olyan, hogy igazából csak a kultikus figurák magánéleti mozzanatai az igazán érdekesek? Petőfi nagyon jó példa erre nézvést, mert az igaz, hogy a Petőfi-kultusz képzetköre és a Petőfi-életrajz tulajdonképpen nem kompatibilisek egymással, ugyanakkor a Petőfi-életrajz nem jött volna létre ilyen módon a Petőfi-kultusz nélkül. És ezért kérdezem tőled éppen, hogy mit gondolsz, miért éppen az írók, költők, művészek magánélete iránt érdeklődik olyan nagyon a közönség, míg mondjuk, elképzelhető, hogy a régebbi korokban más magánéleti érdekességek is*

fölkínálhatók vagy fölkutathatók lennének, de ha nincsen garanciája, hogy ez egy érdekes, híres, nyilvánosság előtt szereplő figura lett volna, akkor lehetséges, hogy a közönség közömbös marad.

NY. K.: Hát nyilván a költő szerepe a magyar kultúrtörténetben az utolsó kétszáz évben – leszámítva a legutóbbi néhány évtizedet nagyjából a rendszerváltástól – eléggé szigorúan determinálja ezt. A költőknek és általában az irodalmi intézményrendszer szereplőinek a közéleti tevékenysége egészen egyszerűen elvárás volt, és ennek alapján ítélték meg őket a reformkortól a huszadik század végéig. Nem az irodalmi, esztétikai, hanem a közéleti vagy politikai jelentőségük miatt váltak különösen jó alanyaivá a kultuszépítésnek. Ez az írói életrajzok sajátja: amikor festők életéről írtam, akkor ilyen típusú kultusz nyomaival nem nagyon találkoztam, kivéve talán Munkácsyt, de az is inkább egy tudatos, és nagyon professzionális márkaépítés eredménye. De egyébként a festők élete nem hogy nem kultusz tárgya, de jórészt ismeretlen terület. El lehet mesélni Ady Endrének egy magánéleti sztoriját úgy, hogy nem kell elmondani, ki volt Ady Endre. De Rippl-Rónai Józseffel ezt már nem lehet megcsinálni, mert nem ismerjük az életét. A nevét ismerjük jól, meg egy-két képet. És ez azért van így, mert ehhez a közösségképviseltre bázisozó kultuszépítéshez a festőkre nem volt szükség, vagy nem használták őket.

Egyébként ez nálunk unikum, mert mondjuk Franciaországban vagy akár Olaszországban éppenséggel a festők élete szerepelhet a kultuszépítés alapanyagaként. Nálunk meg ez kiesett. Ennek sokféle oka van. De az biztos, hogy az irodalomban a kultuszépítés váteszfigurákat gyártott a szerzőkből, ezért lehet lobogónk Petőfi, a kiváló kortárs festő Barabás Miklós viszont nem.

BÍRÓ-BALOGH TAMÁS: Én két íróhoz nézek föl arra példának, hogy a magánéletnek a kilengései vagy jól reprezentálhatósága mennyire rányomja a bélyegét az értelmezésre, illetve az olvasottságra. Tavaly is, meg idén is Tömörkény-évforduló volt, tavaly a születésének, idén a halálának. Kiváló alkotónak kiváló életművéről van szó, Kosztolányi Dezső azt írta róla, hogy európai szintű írónk volt. Valóban európai rangú, hiszen mestere a kisformának, ami egy sajátos ízzel, egy sajátos világgal párosulva mind a mai napig újdonságot nyújthat az olvasónak. Csakhogy Tömörkénynek nagyon nyugodt magánélete volt. Egyszer nősült, a feleségével élte le az életét, volt munkahelye, bejárt a múzeumba, dolgozott, és emellett írt. Ez gyakorlatilag egy kispolgári élet, nem nagyon lehet rajta fogást találni. És mert a magánélete nem annyira érdekes a közölszó számára, nem is olvassák Tömörkényt. Még ezzel sem kerül képbe. Csak a legszűkebb földjén, Szegeden van mikrokultusza, most próbálnak ezen kicsit majd

tágítani. Valójában Tömörkény elvesztette az olvasóit. Nem szólnak róla ismeretterjesztő művek, jellemző, hogy az utolsó róla készült monográfia is legalább hatvanéves, Kispéter Andrásé. A másik példa az ugyancsak szegedi illetőségű Móra Ferenc. Móra Ferenc rossz költő volt, de nagyon jó regényíró, remek újságíró, és emellett – Tömörkény halála után – ő volt a Városi Múzeum igazgatója. Ő volt az első Magyarországon, aki teljesen tudatosan építette a médiában róla szóló képet. Nagyon szeretett szerepelni. Mint „sztárrégész” elég sok anyagban szerepelt, sok riportot készítettek róla, mikor merre ástott és mit talált. Karinthy Frigyesnek van egy tárcája, amely arról szól, hogy utazik a villamoson és a mellette ülő nő újságot olvas, és Karinthy, belesve a hölgy válla fölé a lapba, azt látja ott, hogy megfilmesítik Móra Ferenc ásitásait. Mekkora szenzáció, hogy Szegeden itt van ez a régész-író, akinek már az ásitása is médiahír, és ezen Karinthy elgondolkozik. De nézi tovább a lapot, és előbb-utóbb rájön, hogy rosszul olvasta, mert valójában az a cikk címe, hogy megfilmesítik Móra Ferenc ásitásait. És ebben ez a lényeg, hogy megvolt a lehetőség a félreértelmezésre, mert azt mutatja, hogy akkor Móra Ferenc tényleg akkora sztár volt, akiről elképzelhető, hogy még az ásitásaiból is film készülhet. És a Móra-műveket ma szintén nem olvassák, nincs irántuk érdeklődés. Nemrég volt egy ki-

csi, amit jól lehetett reklámozni, mert csámcsognivalót találtak a magánéletében. Móra Ferencnek volt egy utolsó, nagy szerelme, aki nem a felesége volt, Kalmár Ilona. És akkor most, a Móra-évfordulóra, kiadták a hozzá írott szerelmes verseket, és ez megint ráirányította kicsit a fényt. De a szerelmes költőre. Ami az életmű egy periférikus része, és ettől még mindig nem lett jobb költő. Olvassuk inkább az *Aranykoporsót* vagy olvassuk a többi regényt, a *Négy apának egy leányát*. De hát ezek most nem annyira eladhatók, mint a gyöngébb, de szerelmes versek.

Ny. K.: Valóban sok esetben így van, hogy egy nehezen megragadható, mondjuk így, unalmas életű irodalmi figurával nehezebb mit kezdeni, de azért van ellenpélda, mert Tóth Árpád-kultusz mégiscsak volt. Persze az is kellett, hogy fiatalon meghaljon, de mondjuk, Benedek Eleknek Erdélyben a mai napig óriási kultusza van, és övé a legnyugodtabb magánélet, ami csak lehetséges. Tehát van ellenpélda is, de biztos, hogy könnyebb kultuszt építeni, ha kellőképpen izgalmas egy költő élete, vagy inkább megfelel bizonyos elvárásoknak. Ha létezne valamilyen pontrendszer, hogy kinek lehet kultuszt építeni, akkor legyen szegény, haljon meg korán, néha éhezzen – ezekért plusz pont jár. Szenvedéstörténet, ahogy a szentek életénél. Ezért van az, ha néhan gazdag, akkor pontlevonás jár. Soha gazdag ember a magyar iroda-

lomban kultusz tárgyává válni, és így íróként igazán ismertté válni nem tudott. Nem ugyanazon a mércén mérődik meg mondjuk Bánffy Miklós vagy Kemény János, mint egy hasonló tehetségű, de megfelelően szegény író, ugyanabban az időszakban.

B-B. T.: Szeretném én azt megnézni, hogy Tóth Árpád hol fog szerepelni az irodalmi ranglistán körülbelül tíz év múlva. Mert azt veszem észre, hogy az ő irodalmi értéke is egyre csökken. Lehet, hogy pont emiatt, hogy nehezen lehet népszerűsíteni a Tóth Árpád-i életet és költészetet. De amikor én tanultam az irodalmat, még fixen a Nyugat első generációjának az élvonalába sorolták. Most úgy veszem észre, ez már nem így van. És ugyanígy csökken Juhász Gyula költészetének értéke is. Mintha a vidéki költők kezdenének kiszorulni.

M. I.: Ez szerintem nem elsősorban a vidékiséggel függ össze. Hanem azzal, hogy a hatvanas években, amikor már enyhébben építették föl a szocialista irodalom kánonát, akkor a Nyugatról Tóth Árpádot és Juhász Gyulát messze túlpreferálták, hisz tizenkilencben mind a ketten szerepet vállaltak, műveikkel is képviselték magukat. És emiatt Babits és Kosztolányi nem volt érettségi tananyag, de Tóth Árpád és Juhász Gyula igen. És nyilván ennek a hatása volt az, hogy pár nemzedék úgy nőtt fel, hogy ők első osztályú Nyugatosok, aztán egy idő után ez kikopott. Itt volt egy erős politikai túlpreferencia.

S éppen erre kérdeznék most rá, hogy ugye a kánonépítésben vagy a kultuszépítésben, teljesen igazad van Krisztián, mindig nagyon erős politikai és hatalmi kérdések játszanak szerepet. Másrészt azonban, mindig belejátszik a márkaépítésnek nevezett mozzanat is, ha tetszik, a közönségigényekhez való hozzáigazítás mozzanata. Hogy látjátok ezt a kérdést? Hogy működik az irodalom társadalmi használatát illetően, hiszen egyrészt mindig ott van a nagyon erőteljes, kultikus mozzanat, másrészt pedig ott van, akár szeretjük, akár nem, nekem semmi kifogásom ellene, a piaci mozzanat. A piaci mozzanat, aminek ugye, akár akarjuk, akár nem, az első két nagy magyar képviselője olyan kultikus figura volt, mint Petőfi és Jókai. Ők megcsinálták az irodalmi piacról való élésnek abban az időben radikális, új gesztusát. Hogy látjátok ezt akár a későbbiekben, különböző történelmi korszakokban, vagy akár a mai közönségigényeket illetően?

Ny. K.: Szerintem akkor van baj, ha „neve, ha van, csak áruvédjegy, mint akármely mosóporé”. De egyébként, ha áruvédjegyként is működik, akkor az hasznos az irodalom egész közössége számára. Hiszen a szerzői név olyan azonosítási pontot kínál az irodalmi szöveg olvasójának, ami az értelmezést és az esztétikai értékelést is nagyban segíti. Ha ugyanazon szerzői márkanév alatt már olvastam jót, vannak jó tapasztalataim, akkor nagyobb eséllyel nyúlok utána később is. Egyébként kisebb jelentőséggel, de ugyanilyen orientáló márkanév egy

kiadó vagy folyóirat neve is. Persze egy jó vers akkor is jó vers, hogy ha semmit sem tudunk a szerzőjéről, vagy nincs ott a neve. De az biztos, hogy ahhoz, hogy a közönségéhez eljusson, erre irgalmatlanul nagy szükség van. És az, hogy ehhez a névhez aztán milyen márkaérték, vagy akár kultikus mozzanatok társulnak, az már koronként is változhat. De hogy ez alapvető azonosítási pont, az biztos. Egészen odáig, hogy ha ugyanazt a verset egy másik szerzői márkanévvel jelölöm, akkor másként értelmeződik. És szerintem ennek van jelentősége. Rendhagyó irodalomórákon szoktam ezzel bosszantani a gimnazistákat, hogy rossz versekre jó vagy jónak tekintett költő nevét írom fel, vagy jó költők rossz verseit más néven adom át, s így sokkal nagyobb bátorsággal kritizálják. Biztos, hogy ez az értelmezést is befolyásolja. És ha az eladhatóságban is van szerepe, márpedig van, akkor az egész irodalom intézményrendszere szempontjából fontos. Mindig fontos kiadói dilemma, hogy amikor megjelenik egy elsőkötetes költő verse, akkor mi legyen a címlapon. Az ő neve legyen nagybetűkkel, a kiadóé vagy egy sorozatba illeszkedjen. Ezek alapvetően marketing megfontolások, de mindegyik mögött az áll, hogyan jut el a közönségéhez. Akkor van baj, ha már a harmadik kötete is megjelenik, és még mindig nem a neve van nagybetűkkel rajta. Ebbe érdemes majd belemennünk, hogy ez koronként hogyan változott.

M. I.: *Nagyon jó példa, amit mondasz. Engem rettenetesen meglepett amikor, jó pár évvel ezelőtt volt, először vettem kezembe Petőfinek az 1847-es összes költeményeit, a nagyon nagy betűvel írott név mellett még a Sándor sincsen fölírva, csak annyi, hogy Petőfi Összes költeményei. Ennyire márkavédjegy volt már, hogy bizonyos értelemben az életrajzíságot is már fölülírta az irodalmi neve.*

B-B. T.: Későbbi példát említenék, ami viszont nagyon tudatosan csalóka. Amikor Karinthy Ferencnek megjelent az első könyve, a *Don Juan éjszakája*, akkor a gerincre csak azt nyomtatták, hogy Karinthy. Így, csak a vezetéknev. Mert a nem sokkal korábban meghalt apa nevének és személyének még akkora kultusza volt, hogy így jobban el lehetett adni a hasonló nevű fiának a könyvét is. Ez is probléma a kultusznál, hogy az azonos nevet viselő utód megváltoztassa-e a nevét. Van példa arra, hogy az utód élni akar az apa nevének kultuszával. Karinthy Ferenc így döntött, nem változtatott nevet. Meg is szenvedett miatta később. Jékelyék, Áprilyék változtattak.

Másik példám az, amikor a személyes kultusz rátelepszik az értelmezésre. 1923-ban megjelent egy Ady-vers *Az Est* című lap karácsonyi számában, tehát egy nagyon nagy figyelmet kapó helyen. Fotómásolatot is közöltek a kéziratról, és melléírták a narratívát, hogy hogyan maradt fent a vers. Ez egy korai darab, Ady 1900

környékén írta, és Nagyváradon maradt fön, meglapulva és elfeledve egy szerkesztőségi íróasztalnak a fiókjában. Örületes irodalmi szenzáció lett a vers előkerüléséből, Ady halála után négy évvel. És akkor a legnagyobb Ady-szakértő, Földessy Gyula, Babits és Móricz is erősen kiálltak a vers hitelessége mellett, hogy milyen fantasztikus ez a zárványszerű vers, mert már megmutatja azokat az Ady-sajátosságokat, amelyek csak később fognak majd az életműben fölbukkanni, de amiket Ady valamiért elfelejtett egy időre, és pár évig még Ábrányi Emiles verseket írt. Volt nagy médiaszenzáció, *Az Est* rengeteg példányban jelent meg, a karácsonyi szám még többen, és akkor egyszer csak jött egy Kosztolányi Dezső nevű úriember, aki azt mondta, csupán a költői intuícióra alapozva, hogy ezt a verset nem Ady Endre írta. Fotómásolat ide, fotómásolat oda, neki van egy olyan érzése, hogy ezt Juhász Gyula írta. És akkor elindult rögtön a táviratozás, hogy keressék meg Juhász Gyulát, aki pedig vallja be, hogy miért írt Ady-verset, már hogyan tényleg ő írta. És akkor kiderült, hogy valóban Juhász írta a verset, de semmiféle parodizáló hajlam nem volt benne, csak egyszerűen akart egy stílusimitációt csinálni, amiben megmutatta, hogy ő is tud írni Ady-verset, és utánozta Ady kézírását és utánozta Ady aláírását. De csak egy vicc volt, a *Duk-duk affér* utáni időben, és valahogy ottfeljtődött ez az álvers a

nagyváradai szerkesztőségben. Ahonnan másfél évtizeddel később előkerült. De még ezután, tehát Juhász mindent bizonyító, részletekbe menő vallomása után sem hitte el Földessy Gyula és Hatvany Lajos, hogy nem Ady a szerző. Annyira ragaszkodtak saját kultikus képükhöz. Tehát hiába volt a beismerő vallomás, hiába voltak a stilisztikai vizsgálatok, hiába lett tény Juhász szerzősége, ők továbbra is Ady-versként beszéltek a műről. Sőt van olyan külföldi kiadás, ahol Ady válogatott költeményei között ez is helyet kapott – természetesen Ady verseként.

M. I.: *Ez nagyon jó történet, de még vizsztatérnek a kultusz és a piac összefüggéseire. Az 1850-es években több magyar írónál, a legjelentősebb közülük Kemény Zsigmond, föltalálható az a panasz, hogy a magyar irodalmat rengetegen támogatják, rengetegen megvásárolják, ám nem olvassák el. Úgy mondja ezt Kemény, hogy bizonyos értelemben nemzeti adózásnak tekintik, hogy az irodalmat támogassák azáltal, hogy megveszik az írók, költők könyveit, de nem olvassák, tehát nem teszik esztétikai vizsgálat vagy élvezet tárgyává. Bizonyos fokig ezért volt az, hogy mondjuk Gyulaiék nagyon erőteljesen támadták Jókai Mórt, mert ő viszont olyan könyveket írt, amiket a közönség el is olvasott. Na, most ugye itt ez roppant éles, teoretikus kérdés, hogy mit kezd a közönség a könyvekkel, hogyan s miként használja őket? Ennek a nemzeti szempontból való adózásnak egy, a het-*

venes-nyolcvanas években történt példáját említem még, amikor megjelent nagy szenzációként az Erdély háromkötetes története Magyarországon, nekem több rokonom megvette és nem olvasta el. Föltette a polcra, hogy kvázi, az Erdéllyel szembeni hűségét demonstrálja. De esze ágában nem volt, hogy beleolvasson ebbe a történeti műbe. Na, most itt ez a kérdés, hogy mire használják tulajdonképpen, és hogyan használják a közösségben a különböző típusú irodalmakat, és itt milyen összefüggéseket láttok ti?

Ny. K.: Szerintem van egy nagyon jó mérőszám, ez pedig a versesköte-teknek a példányszáma, ami – mióta ezt mérjük – a tizenkilencedik század eleje óta lényegében szinte konstans. Vannak bizonyos kitüntetett korszakok, ilyen elsősorban az aczéli kultúrpolitika második fele, amikor mesterséges eszközökkel, gazdaságpolitikai, kultúrpolitikai eszközökkel leszorították a könyvek árát, és tényleg minden lakótelepi lakásban ott volt a *Szép versek* a polcon. De ez egy kitüntetett időszak, amire nagyon sokan, mint elvárt alapnormára tekintenek vissza nosztalgiából, miközben ez tényleg kivétel. Valójában szinte ugyanolyan példányszámban fogytak Aranyinak, Vörösmartynak aztán később Vajdának és a huszadik századiaknak Pilinszkyig bezárólag a verseskötetei, 300-1500 példányban. Ugyanazért a példányszámért panaszkodtak mindig. Mert a verseskötetet már valószínűleg az veszi meg, aki tényleges fogyasztója. A verseskötet

mindig a csúcstermék. De mindig megvoltak az egyéb csatornák – ami bizonyos értelemben a verseskötetig vezető út –, ahol megjelentek versek, és ilyenkor megvásárolta olyan is, aki nem feltétlenül fogyasztója az irodalomnak. Gondoljunk a különböző almanachokra, a hétfégi versmelléletekre, díszkiadásokra. Egy vidéki városban a helyi folyóiratot bizonyos státus fölött illett megvenni. Ugye ezek tűntek el tulajdonképpen, itt van igazából nagy változás, és nem a könyvkiadásban, az nagyjából ugyanúgy működik, mint régen. Az odavezető csatornák tűntek el, most is egy folyóiratnak, a 2000-nek az utólagos pótlását végezzük éppen. Persze nemzeti adózásra kitalált könyvtípusok mindig is léteztek, aranyozott betűkkel mindenféle összesek, amiket illett megvenni. De az illettben nem mindig a hazafias felbuzdulás volt benne, hanem az aktuális konvenció is, vagyis egy intézményrendszer működése. Például elvonatozott a könyvügynök Szentesre, megszállt a Petőfi Szállóban, ott volt egy hétig, és aki a városban fontos ember volt, annak meg kellett vennie Endrődi Sándortól Ábrányi Emilig azt az aranybetűs sorozatot, mert hát annak ott kellett lenni a polcon. Ezt valóban nem nagyon olvasták. De ma is léteznek ehhez hasonló, parodisztikusan nosztalgikus felbuzdulások a mindenféle állam által finanszírozott könyvsorozatokban, amelyeknek még a kiállítása is olyan, hogy alkalmatlanok

legyenek az olvasásra. Az lehet a cél ma is, hogy ott legyenek a polcokon, kánont formáljanak, de ahogy én ezt látom, nem igazán jutnak el a lakásokig. Leginkább hivatalokban, iskolaigazgatók, államtól függő cég- és intézményvezetők irodáiban látom ezeket: muszáj megvenni, de nem viszi haza senki, az ott reprezentál valamit. De maga a verseskötet, amit a közbeszédben annak gondolunk, vagy mi hárman verseskötetként tételezünk, az valószínűleg eljut a fogyasztójához.

B-B. T.: Eljut a fogyasztójához, ugyanakkor nem biztos, hogy a fogyasztója el is olvassa. Régebbi, huszadik század eleji könyvekkel foglalkozva, és azon belül is elsősorban dedikált példányokkal, amelyekből elég sok van, akár teljes hagyatékok is, mondjuk a Petőfi Irodalmi Múzeumban, antikváriumokban, online piactereken, és persze eredeti helyükön, magánkönyvtárakban is, meg lehet figyelni, hogy a fogyasztó nem azonos az olvasóval. Mert ezeken a régi könyveken szó szerint lehet látni, ha olvasták őket, mert régebben a könyveket fel kellett vágni az íveknél. Ha pedig nem olvasták, akkor felvágatlanul maradt. Ez nagyon jó fokmérője a könyvek olvasottságának. Volt a kezemben olyan dedikált, számozott Radnóti-kötet, amelyet tulajdonosa csak az illusztrációknál vágott föl. Tehát a vevő megkereste a képeket, megnézegette őket, de a verseket már nem olvasta el, mert ki

a fene kíváncsi egy ismeretlen, huszonegy éves költőnek az első verseskötetére. Ha pedig rendelkezésünkre állnak, mert esetleg fönnmaradtak a korabeli könyvterjesztéssel és a korabeli könyvkiadással kapcsolatos anyagok, akkor név szerint ismerjük a könyvek fogyasztóit és így potenciális olvasóit. Mert hiszen a tizenkilencedik században is, és a huszadik század első felében is általánosan elterjedt volt, hogy előjegyzési íveket adtak ki a könyvekre, tehát az olvasók előfinanszírozták a majdani kötetet, az előjegyzések révén ők finanszírozták a nyomdaköltséget, és utána megkapták a példányt. Nagyon jellemzőnek tartom egyébként korunkra, hogy ez kezd visszatérni. Inkább a kisebb kiadóknál, de volt már rá példa nagy kiadónál is, hogy a könyv csak úgy jelenhetett meg, ha az olvasók állják a kiadással járó költségeket. Ugyanakkor persze a kötetnek rögtön meglesznek a vevői, az olvasókörük, így a terjesztéssel már nem kell bajlódni. Kis példányszámú könyvek esetében ez működhet is. De ahonnan elindultam: ha ideális esetben megmaradtak az előjegyzési ívek, és ideális esetben azok alapján vissza tudjuk keresni magukat a példányokat, akkor meg lehet mondani a konkrét adatot, hogy kik voltak azok az olvasók, akik kultúrafinanszírozási céllal vették meg a könyvet, és kik voltak azok, akiket valóban érdekelt. Aki olvassa, az föl-vágja az íveket, aki meg nem olvassa,

az csak a polcra vágja föl a könyvet a többi mellé. De egyáltalán nem kell, sőt nem szabad lenézni vagy megvetni a nem olvasó vevőt sem, mert az ő előjegyzése nélkül nem jelenhetne meg a könyv. József Attila vagy Radnóti esetében tudható az előjegyzési ívekből vagy a dedikált példányok sorozatából, hogy elég sok nem olvasó vevőjük volt – ugyanakkor ők, az ő pénzük tette lehetővé, hogy mások, így akár az utókor is, olvashassák a műveket. És lehet tudni azt is, hogy ezek a költők nem adtak el olyan sok példányt a könyveikből, mint azt a mai költészeti rangjuk sugallná.

Ny. K.: De ilyen is van ma, és ez is inkább a márkaépítéssel függ össze, nem annyira a kultusszal. Például a hallgató Marno János gyönyörű verseskötete kevés példányban fogy el, miközben olyan költőket, akik valamilyen módon saját maguk is építik az irodalmi nyilvánosságban a képüket, vagy az önreprezentációjukra fordítanak energiákat, nagyobb példányszámban veszik. Ez független az esztétikai értéktől, minden esetben kiváló költőkről beszélek. Ennek szerepe van a fogyásban, de ez így volt Petőfinél is. Mert Petőfi háromezer példányban fogyott el akkor, amikor Vörösmarty ötszázban. De ő ezért, hát beszéltünk róla, elképesztő dolgokra volt képes, igazi marketingprofí volt. Ahogy tárgyalt a kiadókkal, azt tanítani kéne ma is. És ugyanez igaz Jókaira vagy Adyra is. Az a Petőfi-kép meg az az Ady-kép,

ami később a kultusznak is a része lett, az nem kis részben az, amit ők maguk otthon – kis túlzással a konyhaasztalnál – kitaláltak, hogy milyen képet akarok magamról mutatni. És nekik bizonyos értelemben sikerült, egészen odáig, mint Adynál, hogy melyik profiljukat mutassák a fényképen. Erre borzasztó sok energiát szánt Ady, meg Petőfi is a maga módján. Azok, akiknél ez így nem működik, vagy azért mert ők nem akarják, vagy nem tudják, hogyan kell csinálni, azoknak valóban sokkal nehezebb. Olyan is van, bár ritkábban, hogy valakit utólag fedeznek föl, de abban ugyanolyan márkaépítés van: ő a méltatlanul elfeledett író vagy költő, akit most megtaláltunk. Ez történt Csáthtal például. Egyszer már elfelejtettük, és akkor előjött a *Napló*, meg elkezdődött az a munka, amit a mai napig Szajbély Mihályék csinálnak Szegeden, és mindenki egyszer csak elkezdte a szakdolgozatát Csáthból írni, és – legalábbis egyetemi körökben – valami hihetetlen kultusz épült, ami előzőleg nem volt, és ez bizonyos értelemben most is kitart. Ebből a szempontból vannak egyébként most is előnyösebb helyzetben az írók, mint mondjuk a festők. Mert az íróknál maga a műalkotás nem feltétlenül kötődik egyetlen fizikai testhez. Tehát ha egyszer egy festőt elfelejtettek és elveszték a képei, az már elveszett örökre. Ha valaki kinyomtatta egyszer a verseit, regényét vagy folyóiratban megjelent

és elfelejtettük, van rá esély, hogy újra felfedezzék. Talán ez is kapcsolódik ahhoz, amiről az elején beszélünk, hogy a betűnek a nem testhez kötöttsége segít abban, hogy különböző korokban különböző kultuszok könnyebben tapadhassanak hozzá.

B-B. T.: Jó, hogy mondtad Csáth Gézát, mert az ő olvasottságtörténete az egyik legjobb példa. Ugye Csáthot sokáig nem olvasták, ennek megvannak az okai. Aztán pedig nagyon elkezdtek olvasni. És pont a naplók miatt. Na de miért? Mert a napló nagyon személyes dolog, neki pedig eléggé vad élete volt ahhoz, hogy ez a közönség számára is érdekes legyen. Csáth Géza hiába lett volna kiváló író, szent meggyőződés, hogy ha annak idején nem adják ki 1989-ben nagy kapkodva, filológiai ellenőrzés nélkül az első naplókötetet, akkor ma nem ismerjük Csáthot. Mert mi van ebben? Írásról, művészetről alig van szó, de azt sokszor és szépen leírja, hogy hányszor lőtte be magát és hány koitusza volt egy este, és abból pedig mennyi volt sikeres és mennyi nem. Ez pedig nagyon jó beszédtema. És akkor a jobb gimnáziumokban meg az egyetemeken tényleg mindenki arról beszélt, hogy hú, olvastad, hogy Csáth hányszor dugott. Valójában ez terelte rá a figyelmet, az irodalmi figyelmet is.

M. I.: *Meg hát hozzájárult maga a halála is, a gyilkossága, hogy öngyilkos lett, s persze, hogy drogos volt. Nyilván volt va-*

lami olyasmi közmegegyezés közvetlenül Csáth halála után, hogy ezt a szenvedélyes és rémes életet nem illett fölleplezni. És emiatt a novellái besimultak a többi, század eleji novellista művei közé, és ott, akkor, nem emelkedtek ki. Amikor kiderült az életrajzi szenzáció, publikus lett, akkor különös figyelem vette körül a szerzőt, beleolvastunk a novellákba, hogy ad absurdum közelebről megismerjük azt a szörnyűséget, amit az életéből tudtunk meg. Ez borzasztó érdekes fordulat volt, de a botrányos életrajzi szenzáció nélkül nemigen következett volna be.

Ny. K.: Kicsit így van most Móriczsal egyébként, ahogy jönnek ki a naplók. Nem ismerem a statisztikát, de nem csodálkoznék, ha sokkal több szakdolgozat született volna azóta. Amikor én voltam egyetemista, akkor mindenki Kosztolányiból írt, akkor éppen Kosztolányi-korszak volt. Most a Móricz-naplók adtak óriási lendületet a Móricz-olvasásnak meg az értelmezésnek. Kíváncsi vagyok persze, hogy mit olvasnak tőle. Biztos, hogy ennek a fajta megismerhetővé és újraértelmezhetővé vált magánéletnek van hatása az olvasandó művek kiválasztására, kanonizációjára is. De itt is van egy érdekes párhuzam a festészettel, amire korábban nem gondoltam. Hogy ott sokkal inkább befolyásolják a piaci viszonyok az értelmezést és a kánont. Ott a végén valakinek meg kell vásárolni a műalkotást. Nagyon hasonló történet Csáth Gézáé és Czigány Dezsőé. Utóbbi is kiirtotta a családját, és

többszörös gyilkos volt. Kieslbach Tamással beszélgettem erről, aki azt mondta, hogy ha most köztudomásúvá válik, ami eddig a művészet-történet „titka” volt, hogy Czigány Dezső sorozatgyilkos volt, akkor nem fogják megvenni a képeit. Én meg mondtam neki, hogy hát Csáth is milyen népszerűvé vált, és mennyivel többen olvasták vagy vásároltak legalábbis a műveit. Erre azt mondta, hogy van egy nagyon fontos különbség, képet birtokolni teljesen más, és nem biztos, hogy akarok a nappalimba egy olyan festményt, amiből képletesen szólva csöpög a vér, míg a könyvespolcon az ilyen életmű elfér a többi közt.

M. I.: *Az utóbbi egy-két évtized igazán érdekes kultikus jelenségeiről kérdeznék. Az egyik ugye, ez a rettenetes Petőfi-újratemetés. Egy negyedszázada megy a tudománynak és egy csekély számú hívekkel, de nagy publicitással rendelkező szektának a harca. Ami ugye abba torkollott, hogy Petőfit a hivatalosság valaminő megkerülésével, de a hivatalosság szemhunyása mellett a Kerepesi temetőben csak-csak eltemették egy pár ezres gyászoló tömegnek a kíséretében. Ezek roppant érdekes dolgok, hogy miközben Petőfinek az iskolai popularitása nem túl magas, ilyen értelemben ez a hagyományos kultusz mégis megmaradt. Vagy a másik két ilyen kultikus jelenség ebben az utóbbi két évtizedben, az erdélyi irodalom két nagy figurájának, Nyíró Józsefnek és Wass Albertnek a példája.*

Nyíró esetében megfejelve azzal a tragikomikus, groteszk játékkal, hogy egy szatyorban visszük a hamvakat, azután hazahozzuk, és azóta se tudjuk, hogy hol vannak, ami a fura kultusznak szinte tökéletes befejezése. Vagy itt van hát a Wass Albert-kultusz, amiben ismét borzasztó érdekesen keverednek a kultikus meg a piaci mozzanatok, hiszen azt gondolom, hogy azért a Wass Albertnél nagyobb piaci szenzáció nemigen volt az utóbbi években. Könyvkiadói piaci szenzáció. Mit gondoltok ezeknek az újabb, és mindhárom esetben nagyon furcsa kanyarokat vevő kultikus jelenségeknek a fölbukkanásáról, elenyészéséről, jelentőségéről vagy jelentéktelenségéről?

Ny. K.: Mind a három azért jó példa, mert a kultusz tiszta formájában érhető utol. Három különböző eset, de a politikumnak mindhárom esetben nagyon nagy szerepe van. A barguzini Petőfi példája azt mutatja, hogy van egy olyan erősen felépített kultikus, sőt hagiografikus hagyomány, hogy már lehet belőle csinálni apokrif életrajzot is, és annak híveket szerezni, ahogy egy szekta szokta. Ezek a hívők akkor is azt fogják hinni, hogy Petőfiről van szó, ha egy nyúl csontvázát temetik el, teljesen mindegy. Ez egy apokrif elbeszélés egy kanonizált szent életéről.

M. I.: *Nem tudom, tudjátok-e, hogy három ükunokát is elhoztak Szibériából, egy katonatiszt férfit és két asszonyt. Bizonyára Petőfi-unokák, mert Kuznyecovnak hívják őket.*

Ny. K.: De Petőfi esetében az apokrif hagyomány mellett ott van egy karneváli hagyomány is. Az, hogy „Petőfi Sándor gatyába’ táncol” azért zseniális, mert kisiskolás korban ezt legalább száz éve elmondja minden magyar gyerek. Nem tudom, honnan ered, mi lehet ennek a filológiai gyökere, ezt ti biztos jobban tudjátok. De mindig újra és újra előkerül. Ha valaki ilyen erős intézményi tekintély, ilyen mértékig vált több generáció szeme előtt változatos hatalmi kultuszok alanyává, akkor válaszként mindig megjelenik a lázadás karneváli ellenkultúrája is. Én szeretem, hogy Petőfi ezt is elbírja, erre is alkalmas. A másik két jelenség, Nyírő és Wass esete hasonló, de egy kicsit különböznek is egymástól. Azonos annyiban, hogy nem voltak részei semmilyen hivatalos kánonnak, tehát föl lehetett őket fedezni, mint tiltott gyümölcsöt. Tényleg ők ketten maradtak, mert egyébként minden olyan irodalmi szereplőt, aki együttműködött a szélsőjobboddallal, már a Kádár-korszakban rehabilitáltak. Őket, kettejüket nem lehetett rehabilitálni. Mert az egyik Romániában volt háborús bűnös, és a testvéri népek érzékenységét sértette volna, a másik pedig feketeöves nyilas volt, azzal nem lehetett mit csinálni, ráadásul emigrációban haltak meg. Wasst eredetileg a piac fedezte föl, a politika csak utólag telepedett rá. Őt nagyon sokáig Erdélyben is alig ismerték. Persze sokaknak megvolt a halina-

kötéses könyv, de nem tartották számon a hús legfontosabb erdélyi szerző között, az én erdélyi barátaim se. Wasst, mint elfeledett lektúrszerzőt a Kairosz Kiadó támasztotta fel. Ez egy nagyon tudatos, profi építkezés volt, amiben szerepe volt az „antimodern” érthetőségnek, a romlatlan erdélyi hegyek romantikájának, és óvatosan adagolt fűszerként a szélsőjobboddaliságnak is, ami egyébként a műveiben alig érezhető. De jellemző, hogy ezt csak annyira használták, hogy egy baloldali olvasót ne tántorítson el azért. Már a piacon volt, népszerű volt, amikor a politika lecsapott rá. Először Csurka István, aztán az egész jobboldal. Nyírónél már eleve a politika volt a kezdeményező. Az egy Wasshoz képest jelentősebb életmű, bár nem az első vagy a második vonalat képviseli, de van egy-két kifejezetten jó novellája, és ha mást sem írt volna, csak *Az emberek a havason* forgatókönyvét, már akkor is helye lenne a magyar kultúrtörténetben. Nem is fogy annyira egyébként, mint a Wass, mert azért nehezebb. Még az Uz Bencéből se lett olyan gyorsan fogyó termék, mint bármelyik Wassból, amiért sorba álltak a Moszkva téri pavilonos előtt. Azért próbált éppen neki kultuszt építeni a politika, mert más már nem maradt. A Wass már megvolt, addigra elkészült hatvanvalahány Wass-szobor. Nyírő-szobrok egyébként nem születnek ilyen gyorsan. Ez arra is példa, hogy ha kiveszszük a piaci szegmenst, tehát nincs

mögötte olyan piaci igény, amire felépíthető a kultusz, akkor pusztán állami kultuszépítéssel csodát nem lehet csinálni. Ez azért nem rossz hír. Ha megnézzük Nyírőnek az életrajzát, nem az életművét, hanem azt, hogy ő politikai szereplőként miket csinált, akkor tulajdonképpen megérdemli, hogy így lett ennek vége, ilyen karikatúraszerű és nevetséges módon, hogy zacskóban hurcolják a hamvait.

M. I.: *Egyrészt, másrészt meg Wass Albertnél rendkívül fontos az, hogy a műveinek hatalmas részét Amerikában írta, vagyis nem volt tagja a szocialista társadalomnak, nem kellett kompromisszumot kötnie, amit egy erdélyi és magyarországi írónak valamilyen módon meg kellett tennie. Ott volt egyrészt az áldozati szerepe, hogy tényleg nem lehet tudni, miért ítélték halálra, másrészt pedig itt van a negyven év üressége, hogy távolból üzen valaki az erdélyi havasokról, és ez azért, hogy úgy mondjam, nem semmi. Meg hát egy igazi lektűr író, sok könyve van és könnyen olvasható. Nyírő ennél nehezebb szerző. S Nyírő esetében ott van az életrajznak egyébként roppant érdekes mozzanata, hogy egy kiugrott katolikus pap feleséggel, ezt azért nem használhatják konzervatív kultuszépítésre, ebben ez a szép.*

B-B. T.: Arra gondoltam, hogy az olvasóközönség számára mindig is izgalmas, ha rejtély, vagy valami titok, vagy valami bizonytalan van egy életrajzban vagy egy életműben. Mert az

olyan izgalmas önmagában. Így lehet megfogni akármilyen életrajzot, keresni rajta egy olyan pontot, amit jól meg lehet ragadni és fel lehet használni, gyakorlatilag bármire. Ugyanez van Petőfinél. Hogy a műveitől függetlenül is, az utóbbi években is lépten-nyomon előjön Barguzin, meg a már említett újratemetés is ide tartozik. Mert egyes érdekkörök szerint még mindig nincs lezárva az életrajznak ez a része. És amíg ez a blódség valamilyen szinten közérdeklődésre tarthat számot, amíg elhiszik, hogy vannak vélt vagy valós bizonytalanságok, azaz rejtélyek, addig az életrajz maga generálja a kultuszt. Egyébként szeretném megjegyezni, hogy Petőfi volt az első író-költő, akiről írtak a *Blikk*-ben. Amikor a kilencvenes években előkerült egy személyes tárgya, egy festett tányér, ami az övé volt, tehát mára ereklye lett, akkor az újkori bulvársajtóban még címlapot is kapott. De ehhez az ő kultusza kellett, hogy megüsse a *Blikk*-szerkesztők mércéjét.

Ny. K.: Ebben van egy nagy változás, a bulvársajtónak az irodalomhoz való viszonya. Tehát, hogy ma sokkal kevésbé fontosak az irodalom szereplői. Amikor Krúdy Gyula meghalt, akkor *Az Est-lapok* nyolcoldalas mellékletet jelentetett meg másnap. Ma, ha meghal egy Krúdy Gyula jelentőségű író, akkor legfeljebb egy rövid hír van a napi sajtóban. És ezért ez más, mint az, amit mi kánonépítésnek, kultusznak, bárminek hívunk,

azért az egy sokkal kisebb populációt érint, és ilyen módon nem kerül be a bulvárhoz.

M. I.: *Utolsó kérdésként: a mai magyar költészetben van egy nagyon érdekes, új irányzat, a slam poetry „mozgalom”. Vajon egy ilyen irányzat használja-e a kultusz elemeit, vagy inkább rombolja, karnevalizálja a kultuszt vagy pedig teljesen eltekint tőle. Megmondom, minnek kapcsán kérdezek: március tizenötödikén a Pilvax kávéházban „Pilvaker” címmel Petőfit ranggal adják elő, és slammelik. Mit gondoltok erről a jelenségről, lesz-e valamilyen termékenyítő vagy destruktív hatása?*

Ny. K.: A Pilvakert azért megkülönböztetném a slam jelenségtől magától, mert ez annak egy oldalági valamije némi állami segédlettel, ami a slam szcénában is sokak számára gyanússá teszi. A megközelítési módok azonban alapvetően örülök, mert azt látom, amikor rendhagyó irodalomórákat tartok, hogy pont Petőfit teszi leginkább megközelíthetlenné a sokféle rátelepedő hivatalos kultusz. Vagy azt gondolják róla, hogy egy szobor, vagy ami még rosszabb, azt gondolják, hogy egy lúzer. Hogy most mit foglalkoznak egy ilyen szerencsétlen, húszkilós költővel? És akkor, amikor kiderül, hogy egy hallatlanul izgalmas, jó humorú rockstar volt a maga idejében, akkor mindjárt izgalmasabbá válik. Az ilyen pilvakeres ügyek biztosan többet használnak Petőfinek, mint

bármilyen áporodott, tömjénzagú kultuszépítés. A slam jelenséget pedig azért tartom sokra, mert akármi-lyen vegyes színvonalú is egy slam-est, mégiscsak arról van szó, hogy fiatalok sorba állnak és pénzt adnak azért, hogy kortárs lírával találkozzanak. Hiszen ez is csak egy kötött versműfaj, ahol a kötetem időbeli, és ugyanúgy a közönség pillanatnyi hangulatához igazodó, meglévő formai panelekből gazdálkodó, előadott költészet, mint Tinódi Lantos Sebestyéné volt. Ráadásul bőven van átjárás a költészet írásos műfajai felé. Amikor kötettel rendelkező költő kipróbálja magát a slamben, és ott rajongói lesznek, akik nagyobb valószínűséggel olvassák a verseit, az üdvözlendő jelenség. Závada Péter, Simon Márton és a többiek új közönséget is megszólítanak. Bizonyos értelemben a slamet kapudrognak tekintem az irodalom felé.

B-B. T.: Rögtön tennék egy zárójel-jeles megjegyzést, mert szerintem nincs olyan nagy bajban a kortárs költészet, legalábbis az önreprezentációja vagy a közösségi reprezentációja nem olyan rossz. Mert ha megnézzük a legnagyobb közösségi oldalt, akkor ott lépten-nyomon versmegosztásokba botlunk bele. Befotóznak egy könyvoldalt. Eleve oda ír-
nak verset. Kihívásos láncjátékok vannak versekkel. Instavers. Kicsit régebben a napisarvers.blog.hu is a versekről szólt és nagy olvasottsága volt. Prózával ezt nem teszik. Nincs

olyan, hogy befotózunk egy novellát, és ezt kitesszük. Nincs Instapróza, és nem volt soha napiszarproza.blog.hu sem. Nyilván, de csak részben a közösségi oldal fogyasztásának területi korlátai miatt alakult ez így, de tény: a verseket osztják, olvassák, lájkolják. Tehát ilyen szempontból nincs gondban a kortárs magyar líra. Ugyanakkor az is tény, hogy más példányszámban jelenik meg a legjobb költő, mint a legjobb író. A slam poetry is sokat köszönhet ennek a közösségi oldalnak, ott szerveződik, ott csoportosulnak, ott toboroznak a rendezvényekre közönséget. És így megvannak ennek a mozgalomnak a kultikus alakjai, akiknek a megszólalásai a sok követő miatt jóval nagyobb visszhangot kapnak, mint ha egy másik fiatal költő mondaná. Bármilyen témában szólalnak meg, legyen szó politikáról, kultúráról vagy arról, hogy nincs idejük kezdő költők írásaival foglalkozni, lehet látni a hozzászólásokban, hogy van már körülöttük egy rajongókból álló csoport, akiknek tényleg kultikus a megszólalóhoz való hozzáállásuk, és ezért a megszólalásuk így kinyilatkoztatássá lesz rögtön. Ugyanakkor egyetemi oktatóként én is azt tapasztalom, amikor első órán megkérdezem a hallgatókat, hogy mit olvasnak, olvasnak-e kortárs irodalmat, és ha igen, kiket és mit, akkor elvétve akad, aki erre igennel válaszol, s felsorol egy-két szerzőt, viszont mindig van, aki ha külön rákérdzek a slam-

re, annak fogyasztását természetesen veszi. A kettéválasztás tehát nem tőlem fakad. Most is van olyan hallgatóm, aki megvette a slamköltők könyveit. A beszélgetésünkben korábban elhangzott egy kortárs költő neve. Na, például Marno János nevét eddig még senki nem említette, hogy Marno-verseket olvasna két óra között. És tanúja vagyok sokszor annak, hogy a hallgatók megbeszélnek egymás közt, hogy menjenek együtt a slam-estre, de ugyanezeket a hallgatókat még nem láttam egy hagyományosnak nevezhető könyvbemutatóon. De ez mégis azt mutatja számomra, hogy van némi érdeklődés a kortárs irodalom iránt. És ha már van, akkor nézzünk valami mást is. Hogy ne csak a Polaroidokat olvassa el, hanem az előző kötetet is. Meg olvassa el a többi fiatal költő versét, elvégre ők nagyjából generációs társak, ez valójában szó szerint az ő kortársi irodalmuk. És így tovább. Hívjunk rendhagyó órára költőt, író. Legyen személyes élmény a kortárs irodalom, és a személyességen, láttuk, nagy hangsúly van. Tehát ez így működik, egy slamversenyről egyenes úton simán el lehet jutni az irodalomhoz. Jó beugró.

Ny. K.: Van még egy társjelenség, a *Rájátszás* és a hasonló produkciók, amikor kortárs költő kortárs zenészzel együtt áll ki a színpadra. Ott is annyian állnak sorba fiatalok, mint egy rock koncerten, és még csak azt sem lehet mondani, hogy egy köl-

tői életmű kevésbé értékes, alkalmi darabjaival találkozónának. Mert ott tényleg Kemény, Háy, Szálinger, Erdős Virág legjobb versei hangzanak el, részben felolvasva, részben megzenésítve, és a fiatalok úgy ülnek ott, úgy fogadják be, mintha egy koncerten lennének.

B-B. T.: Bocsánat, csak akkor ne-hogy átéssünk a ló túlsó oldalára, aztán mindenki belekerül Karinthy-nak a *Cirkusz* című novellájába, s asztalra, meg székre, meg létrára kell mászni ahhoz, hogy az illető végre tudjon hegedülni.

Ny. K.: Igen, de Petőfit is azért ismerték olyan sokan a saját korában is, mert előadták meg énekelték.

B-B. T.: De a Karinthy-novellában magának a művésznak kell megcsinálnia ezeket az attrakciókat. Hogy érdekes és a közönség figyelmére érdemes legyen, önként vállalt kényszerűségekből olyan artistamutatványokat kell bemutatnia, amik után következik csak az igazi művészi produkció. Teljesen mindegy, hogy gitározik közben vagy cigánykereket hány vagy létrára mászik és ott egyensúlyozik, de azért az irodalom mégiscsak egy olvasott valami.

M. I.: *Többek között. S ez így, azt hiszem, jó zárzó lesz. Hisz éppen ez az érdekes, hogy az irodalom nem csak az olvasott szó művészete. Hát mi mindenre használtuk, használták az irodalmat? Állandóan reprezentációra, köszöntésre, emlékezésre, politikai manipulációra,*

úgy mondjam, seggnyalásra stb. Mi abban nőttünk föl, hogy az irodalom, elsősorban a költészet oly módon él, hogy magányosan, otthon, kontemplatívén olvassuk a verset és közben katarzist kapunk. Holott az irodalom megjelenésének és önbemutatásának a történelem folyamán rengeteg más változata is volt. Ennek megvannak a ma szempontjából talán kicsit groteszk gesztusai is. A tizenkilencedik század közepének egyik legnépszerűbb irodalmi rendezvénye a „dalidó” volt, versek szavalata cigányzene mellett, a század végének pedig számomra egyik legmulatságosabb műfaja a melodráma volt, amint zongorakisérettel olvasták föl a verseket. S mindez igen nagy mértékben hozzájárult a népszerűsödéshez, és azt hiszem, senki nem tudja, hogy az iskolai hatások, vagy pedig az ilyen zenés performance-ok biztosították-e azt az olvasóközönséget, amelyik annyira, amennyire, de mégis csak megvolt.

Ny. K.: Nagyon hasonló ehhez, ahogy a két háború közt Simon Jolán Kassák-versekkel meg Tamkó Sirtó-versekkel a Gutenberg Munkásotthonban háromszáz munkás előtt csinált szavalókórust, és őrvongó taps volt. Ha azokat a verseket megkapták volna kinyomtatva, soha nem olvasták volna el...

M. I.: *Hát így, ily sokféleképpen működött, működik, tud működni az irodalom a társadalom különböző rétegeiben – hol a kultusz teljes fényében, hol azt képzelvén önmagáról, hogy teljesen levetkezte*

a kultikus mozzanatok, hol a piac hatását érezve és kárhóztatva, hol kihasználva a piac felhajtó erejét. S ahányféle csoport fogyasztja egy korszakban az irodalomnak, költészetnek nevezett szö-

vegthalmazt, annyiféle befogadói attitűd kapcsolódik hozzá – a kultusz fenségétől és pátoszától egészen a karnevál parodisztikus játékáig. S minden bizonynal így folytatódik ez továbbra is.

Petőfi-fa Nagyar község határában; innen nézte Petőfi 1846 nyarán a Tiszát

Zichy Mihály (1827–1906): Petőfi megdicsőülése

Váradí Antal

A SZENT NYOMOK

A segesvári csatasíkon

(részlet)

(...)

S az Úr, a dalnak fényes Istene,
Átöleli a költőt... Homlokán
Egy fényes csillag lángol föl... Az Úr
Szent csókja... Így szól hozzá azután:
„Én gyermekem! Eszméim ajka, Te!
Isten-szívemnek fényes tüköre,
Ne menj le többé... nem neked való
A vérrel áztatott világ köre.
Maradj velem. Ragadd föl lantodat,
Zengj énekem! Gyönyörrel hallgatom.
S ha népedet, hazádat áldani
Kinyujtom néha villámos karom:
Megengedem, hogy *hallják* éneked,
Amint alázeng égből, lángra kelt!
És akkor áldnak engem s Tégedet.
Én alkotám, s Te gyújtád a kebelt.
Maradj velem! s ha idefent dalolsz,
Az elbukót tán még felemelem,
Naggyá teszem még egyszer a magyart,
Ha itt maradsz, ha itt maradsz velem.”

Mikor a költő lángdalát halljátok,
Mely lelkesíti szívetek, Hazátok,
Nem úgy tetszik-e, mintha éneke
Az égből szólna, égből zengene?
S ha olvassátok a költő dalát,
Amelyben együtt cseng a lant s a kard;
Ki kétli még, hogy Isten, Istenünk,
Naggyá teszi még egykor a magyart?

(1890)

Szabolcska Mihály

PETŐFI

Minek siratnálak?
Minek sajnálnálak? –
Földi ember soha szebben
Nem halt meg tenálad!

Életed, halálod,
Egy gyönyörű nóta...
Mintha csak a jó Istennek
Te diktáltad volna!!

(1898)

Mécs László

SZELLEMLIDÉZÉS

(részlet)

(...)

Két karom magasra tárom, s mint igéző ajku tálto
mondom: minden sátánfajzat minden tánca, szűnjetek!
Nagy Petőfi, bárhol is vagy, szózatomra, mely idézget,
most jelenj meg! Ám nem úgy, mint márciusnak idusán,
nem is úgy, mint Koltón éltél, szíva szűzi nászi mézet:
úgy jőjj, ahogy eldőlél a segesvári bús tusán! ...
Vércsöpögtető szíveddel járj be minden földet újra,
mit bejártál életedben, s szórd a vért, mint tűzmagot...

(1923)

Szoboszlai Sándor

SÁNDOR VAGYOK ÉN IS

Sándor vagyok én is,
ha nem is Petőfi,
nem a nagy Petőfi,
hanem csak Szoboszlai.
De pennám, akárcsak a nagy költőé,
hazámé és feleségemé.

(1942)

Ancsel Éva

PETŐFIHEZ

(részlet)

Téged szeret, – ki tűz szenébe néz,
vigyázva izzó vasnak hófokát,
vagy az, ki vájatok csendjében áll,
tapintja szénfal csillanó erét
s a föld méhében fényért, életért
kemény marokkal küzdelemre lép.

Téged szeret Teréz, – ki dús gyapotba jár –
csak hallanád – oly szépen énekel,
hogy fel sem ismernéd e régi dalt,
mely hordta summáslányok súlyos bánatát.

S szeret Teréz apja is, a földműves,
ki napnak tartja solti szőlők új borát
s csettint, dicsérve színét, illatát.

Téged szeret! Te hoztál szikkadt rög fölé
záporral terhes nagyszerű vihart –
s a csendes és kicsiny viskók fölé
oly szép pacsirta-éneket –
szabadság hírmondója, Te –
nincsen, ki Téged elfelejt.

(...)

S nagyon szeretlek én. Csudálatos szavad
haragvó szíved hányszor hallgatom, –
szavad, mely úri klubba tört és szívedet,
mely mint a vészmadárnak szárnycsapása vert,
Pozsony felett viharmadárként verdesett!

(1952)

Hidas Antal

AZON A DÉLUTÁN

Ha ott lettem volna.

Izmokban nála erősebb.
Termetre nála magasabb.
És százhusz évvel – később – bölcsebb,
megmarkoltam volna őt:

- Ne a kukoricásba!
- Hát hová az ördöghovába?
- A patak felé, Sándor. Add a kezed!
- Minek? hisz minden elveszett.
- Könyörgök.
- Haggy!

...Álmomban mégis jött velem.
Nem!
Orsova. Átkelt a vizen.
Nem!
Bem-Murát pasához menekült.
Nem!
Barrikádról véresen,
Párisban hetvenegyben.
Nem!
Elpusztult Cayenben.
Nem!
Londonban a Lever-Streeten
azt mondta búsan Marxnak:
– Olvastam Kiáltványát,
de nékem az egész népem
proletariátus!

(1972)

Petőfi új, 2015-ben felállított sírja a Kerepesi temetőben

Nagy László

FÖLTÁMADT PIROS CSIZMA

(Petőfi Sándor születésnapjára)

(részlet)

(...)

s föltámadt piros csizma a síkon
szívünk dombjának dúvadja már
végzet-igézte agyunkon táncol
sarkantyúzza a dögöket is
mit akar, mit akar, azt akarja
szeresse ez a nagy havú ország
kövesse holt és eleven

föltámadt piros csizma kísért
aki hordja ki az a barna?
könyökölj fel a hóban és látod
nem Júlia a síkon, de más
a Géniusz keresi Sándort, sarka
rúgja a tölgyet, dől róla a dér
s ahol a dárdák és lángok állnak
medvebundás győzők kezében
világos vérrel meging a pohár

föltámadt piros csizma a síkon
eszélős látomás volna csak?

hát nem szebb az ujjászületés
hó-alatti kárhozatunknál?
lélekzem a télben, fohászokodom

föltámadt piros csizma, csak zaklass
te irgalmatlan édes, te fényes
csikorogd széjjel a szívünk havát!

(1973)

A székelykeresztúri Petőfi-sír

Juhász Ferenc

PETŐFI, 1848

(részlet)

(...)

Te ember-anyagból épített arany mindenség-óra! Te mindenség-anyagból
szótt emberiség-kiáltás! Fehér-hattyúkkal
húzott virágból-font és zöld kalászfüvekből szótt égi szekér, amiben
bárányfelhők és gomolyfelhők fehér gőzkazlai ragyognak!
Aranyból-kovácsolt darázs-arc bojtszengős könnyű keskeny kard! Frakkos
és cilinderes villám-cikkanás! Moha-repülő pilótája!
Lovon-nyargaló szitakötő-szívárvány! Gyémánttal és zománccal kirakott
többezer-látás domború szitakötő-
tekintet! Gaz-ország, mocsár-ország, nádas-ország, lép-ország, erdő-ország,
puszta-ország piros-márvány tűzlilioma eleven
növényi gyönyörűségéből! Fehéringes nászéjszaka! Feketeköpenyes nagypéntek!
Törpe-ország költő-Gulliverje! Országnyi tőzeg-hajó tűzhártya-vitorlája!
Szikrázó ásványból boldog hegedű! Bolond Istók a zöld láptutaj-
szigetországon! Suhogó fényes aranyáradás
zöld pusztai fű! Krisztus-palást lila bogáncsból ragasztva! Krisztus-tövisből
kritikusok trónszéke! Kettős
üveghólyag emberszív-homokóra a kávéház-márványasztalon! A világ
szívfalán biccenve-ketyegve gyorsan
körbesatírozó embersors-másodpercmutató! (...) Te Bem József szívében
járkáló csillag, Bem József szívében vágató költő-galaxis,
mert Bem József szívében tág tiszta nagy fényterek voltak, tág tiszta kristály-
mezők fényből és szeretetből, s vágatásod
anyaga ez a tiszta tér a tábornoki szívben, csönded sugárzó fény-talaja, ahol a
sejtelem ernyős virága nyit. S titok-mélyében a Halál-Mágnes, az őslétfeli!
Te prüszkölő, fingó, nyihogó kozák lóval szembeforduló, amikor a ló-mellkas
barna bársonydombjai fölötted,
mint egy küklöpsz könnyes arc-szeme, szem-homloka, rádzuhogó habos
tajtékszikla, s a ló-orrlíkak, mint

két vödör alvadtvérből, amiben ezüst barkaágak: a szórszálak! Kifordult-belü
törékeny világszabadság,
hasadban, májadban, veséidben vascsőr-pikahegygel! Szelíd pipázgatás Arany
János ezüst-bajusz
világsátra alatt, Vörösmarty Mihály pokollal-behímzett szíven tajtékos
iszonyattal hetyke toporzékoló!
Csillagkereső négyökrös lassú szekér a bíbortajték holdcsöpp akác-
éjszakában, s a hold, mint az úr
nyitott mellkasában egy úr-óriás cseppkő-láng-szive! Te koporsót-látó, halál-
elől halállal futó!
A forradalom piros vitorlája. A szabadság fehértollú szárnya. Forradalom
a forradalomban. Gyémántevő ember-éhség.
Pusztakiáltás Isten-szegénység! A mámor hazugság-hiánya! Hiányból szivacs-
lomb szeretetkő-bánya!
Te nem lettél a múlt-idő fossziliája, mint ősi kőzetekben őshalak kőcsontváza:
kő-szelvény gerince,
kőszálka-söprűsarlója, őskőzetekben madár-maradék kúsza fekete
vonalszögletesség madár-árnyék,
őskőben őskori levél-lenyomat, ahol láthatod az ereket, pikkelyeket,
pórusokat, bőr-mozaikokat, csak
mindezt negatívan és kőből. Múlt-időből. Fognám eleven arcodat, innám
eleven sóhajodat, csókolnám halott
arcodat. Szívemen, mint fehér könyvben ezer és ezer boldog, sugárzó
ujjlenyomat: sugárszép okos szavad.
Ezer és ezer rece-címer, lécgűrű-pecsét, bőrvályú-bőrcérna-pajzs.
Összefogdostad te az én szívemet, mint
boldog gyermek boldog apja arcát, szívem virágzó lét-jeleiddel sűrűn,
vastagon behímezve, virág-szövetté varrva!
Ülök. Csöndemben végtelen óraketyegés, mint hosszú egyforma fűrészelés.
Mint amikor hosszú akáctörzs volt a
fűrészbakon, s azt vágtam fűrészszel darabokra, s a cakkos fűrészpenge
csikorogva és nyikorogva süllyedt a fába, két függőleges
keskeny korong-egyenest vágva a sárga fába, s az illatos levegő-pérez hégag-
egyenest sárga fűrészport köpött a penge alól, az összetaposott, taréjlemez-
áramlás hóba.
Hol vagy? Csak te vagy! Hol vagy? Csak te vagy! Csodatűz Forradalom! Már
az idő-kezdet előtt! S az idő-kezdet óta!

(1988)

Pekár Gyula

A végzet betelik

Mennydörög az ágyú, százsorosan feleselő visszhanggal okádja a tüzet Segesvár felé. Haragosan örvénylik a puszkapor a Küküllő szűk völgyében, immár a meredek, erdős csúcsokat nyalják a csata fellegei. Pokolian tűz le a nap, melegszik az Ördög-katlan, kavarogva fő a berek. Takarodnak a meglepett oroszok Fehéregyháza felé, ők a vásárhelyi út felől várták a támadást, s hanyatt-homlok rohannak vissza a főszeregük felé. A magyaroknak se kell több, rohamlépésben teszik meg az utat Fehéregyházáig. Bem is a leégett falu felé, az Ördögerdőbe küldi gyalogságát, ágyúit pedig feljebb, a Monasteria-zárda romjainál állítja fel. Tüzérszötnel maga szól az öreg tizenégy-tizenhat éves ágyúisaihoz, az utána vágató Petőfi látja, mint hajol az egyik hatfontos fölé. Maga céloz Bem, mégpedig arra a százötven főnyi kozákcsapatra, mely Szkarjatin tábornokkal élén kémszemlére készülődik Segesvár felé. Ő az, régi el-lensége a lengyel forradalomból! Tüzet! Dörren az ágyú, s nyomban rá robban odaát is a muszka töltényszekere. Szkarjatin két kozákkal lefordul a lóról.

– Riktig getroffen! – szól az öreg lakonikusan. Aztán gróf Haller huszárnagyhoz fordul, ki jelenti, hogy a 2400 honvéddal a 250 huszárral szemben 15.000 orosz gyalogos s 6000 kozák áll Segesvárnál. Erre már türelmetlenebbül felel Bem:

– Ik weiss schon. Macht nix. Előre!

Mankójára támaszkodva lovához tipeg, de közben meglátja a csatlakozni akaró Petőfit. Dühösen rivall rá:

Herr Petőfi, gehen Sie zurük! Hier haben Sie nichts zu suchen, zurükk!

Azzal tovatúnik a hős aggastyán a gomolygó ágyúfüst közepett. Köröskörül reszket a föld, az egész völgy szélességében, gyilkos nagyszerűséggel indul meg a csata.

A költő visszaüget, le is száll a lóról, de nincs maradása ott tűzön kívül a tartaléknál. Bosszankodik: miért van itt hát, ha nem verekedhetik? Miért nem állítja Bem valami roham élére, miért kíméli úgy életét? A parancs ellenére újból előrehatol gyalog, s a Monasteria fölötti Haller-kert egy kimagasló pontjára áll ki. Szíve dobban, lelke repes, ragyogó arccal gyönyörködik a kifejlt harc rettentő viharában. Fölséges istenítélet! Hogy osztják a halált azok a pőrere vetkezett tüzergyerekek, s a perzselő gomolyok alatt mily hősieken rohannak előre a honvédek a muszka ágyúk orma ellen. Csupa piros arc. S olyan hév, oly rajongás vesz erőt rajta, amelyet eddigelé tán még sosem ismert. Ihletetten néz fel a halálkatlanból, fel az égre. Istenem, fohászkodik örmrepesve, azt ígérted, a forradalom döntő diadalának percében kell el-esnem, azt ígérted, hogy aki lángra gyújtottam e nemzetet, az én költő-vérem fogja megpecsételni a Szabadság győzelmét, mondd, csakugyan ma jönne el az a szent diadalmi nap?... Csak néz fel a mennyekbe, és – a bajtársak látják ezt – hirtelen papírt és ceruzát von elő atillája melléből. Azt mondogatják: „Az őrnagy úr verset ír!” Igazuk van, ott a csata közepett versbe kezd Petőfi Sándor. Dörög az ágyú, s géniuszának szárnyai fenségesen bontakoznak ki: az ütközetet énekli meg, s a halál fúriáinak üvöltése legszebb harci dalára ragadja a költőt...

Telnek a percek, telnek az órák, nő a pokol, fő a halál a Küküllő kavargó katlanában. A bajtársak megszólítják, de ő nem felel, s írás közben lángoló arccal csak a megújuló véres rohamokra tekint. Egyre hatalmasabbá lesz a küzdelem. Délután van, mindjárt itt az elhatározó perc. Nincs többé nyugta ott a Haller-kertben, előre, előbbre, oda, ahol a halál malma öröl! S ceruzával, papírral a kezében lebolyong a falu romjai közé. Pillanatra megáll egy düledező sütőkemencénél, s onnan nézi, mint kötözi a könyékig véres Lengyel doktor a hörgő sebesülteket. Köröskörül a székely fuvarosok kalappal fogdosák a lecsapódó ágyúgolyókat... Eh, csak előbbre, még előbbre! Kiáll a faluvégi patakocska hídjához, s annak karfájára dől. Lengyel doktor hátulról rákiált, de ő nem hallja, s csak továbbra is a harci orkán szemléletébe merül. Újból a ceruza van a kezében... Pár lépésnyire tőle e percben csap le egy gránát. De nem robban fel, csupán nagy dühös porfelhőbe vonja szikár alakját.

Vászonatillában, fegyvertelenül ott áll Petőfi Sándor a költeményéből felriadva, pillanatra megtántorodik a löveg szelétől. Hábtorodottan néz körül: hogyan, kerülgetné a golyó? Jönne már a halál? Hisz akkor itt a diadal!... Szent örülete hevében délcegen egyenesedik ki: itt vagyok! Látni akarna, de hiába törülgeti szemét a karjával, nem tisztul az, s a gránát porfellege csak nem akar oszlani pillái elől. Vadul néz széjjel: mi ez, mi történik velem? Mintha

látományokkal népesednének a gomolyok körülötte. Távolodik a csata zaja, s akárcsak titkos kéz göngyölné fel egy új színpad függönyét, sebes vízióban szállnak tova előtte élete eseményei. Homályosan látja őket, csak pár arcra vél biztosabban ráismerhetni. Apját látja, a jó öreg kocsmárost, aztán édes anyját meg a katonabarát Kuppis Vilmost... Mind e halottak oly jelentős búsan intgetnek. De ki az a szomorú leányarc, kinek szeme mindeneknél hosszabban látszik rátapadni a forgatagból? A költő megdöbben: a korán elhalt Csapó Etelke az, az ő cipruslombos Tündér Ilonája...

Vajon mit akarhat mondani? Előbbre hajlik, de Etelkének csak szeme beszél: mintha azt mondaná: „Én jobban szerettelek volna Szendrey Júliánál...” Etelke! riad Petőfi. Válaszként a leány is épp oly hívóan int, mint az előbbiek. Most már érti! E halottak őt hívják, jön hát az ő végperce, s véle a szent szabadság diadala...

– Őrnagy úr – kiáltja Lengyel doktor – az istenért! Ezer lépésre már ott a kozák...

– Potomság! – felel a költő – győzünk, győz a szent szabadság!

S még egyszer ceruzát vesz a kezébe, hogy hattyúdalának utolsó sorait feljegyezze. Azt a dalt meg fogják találni holttestén... De nem ér rá többet erre.

– Elvesztünk! – üvölti a bomló magyarság – megkerültek a muszkák!

– Őrnagy úr – könyörög több bajtárs az egekre, meneküljünk! Nézze, hisz menekül már Bem is...

– Nem igaz! – kiáltja Petőfi – győzünk, magyarok, győznünk kell!... S szalad Fehéregyházán át előre ő is, de nem hogy meneküljön, hanem hogy a futóknak elejébe vágva, összetartsa őket. Már ott áll előttük, lángszóval lelkesíti a honvédeket.

– Nehogy rendet bontsatok, különben mindnyájan veszve vagyunk!

Szava elvész a viharban. Fut már mindenki. A lenyugvó nap sugarai véresen csillannak meg az orosz lándzsák hegyén...

Fehéregyházán túl hanyatt-homlok szalad, menekül a vert magyarság. Ám szűkül az orosz gyűrű, s a kozákok bosszút állnak Szkarjatin haláláért. Csak a lovas honvédek menekülhetnek...

Halott halaványan vár az országúton Petőfi Sándor, körötte futnak a menekülők, elesik mindenki, magára marad mindenki. És az orosz tábornok holtteste mellett halad el, mikor egy eltévedt huszár beéri. Kengyelébe ragadja a szaladó őrnagyot, s úgy viszi az úton vagy két puskalövésnyire. A költő hátratekint.

– Eressz! – engem az Isten sem ment meg...

Talpra szökik, és az árkon átugorva fut az útszéli kukoricás felé. Ám a legközelebbi négy kozák már lándzsahegyre szemelte ki őt. Üvöltve száguldanak utána. A huszár még hátrapillant, de aztán menekülnie kell neki is.

Hallja a lódobogást, és lihegve áll meg Petőfi Sándor. Révedezve néz széjjel: mindenki elveszett, mindenki eltűnt – nincs több magyar ember körülötte ott a csatatéren!

– Megcsaltál, csillagom – tör ki kétségbeesetten – hazudtál, Múzsám!

Arccal fordul hóhérai felé. S azok vérszomjasan rontanak rá a védtelen emberre. Itt a halál... ő emelt fővel várja. Döfi a lándzsa, s két rézmarkolatú kozákkard fejen sújtja.

Utolsó lobban a géniusz lángja. Szeme elborzad...

– Hazám, feleségem... Hiába éltem, hiába halok meg!...

S ahogy megálmodta, ott esik el ő, a harc mezején, ott foly ki az ifjú vér szívéből, s ahogy ajaka végszava zendül, elnyeli azt az acéli zörej, a trombitaszó s az ágyúdörej. Holttestén át fújó paripák száguldanak, de, jaj, nem a kivívott diadalra! Életcsalódás, szörnyű megcsalás: az ő költővére nem a szabadság győzelmét pecsételi meg, ott marad névtelenül, összetiporva, s tán az ő végdaca az, ami a végzettől esdi, hogy elszórt csontjait ne szedje össze senki...

(1923)

A segesvári Petőfi-szobor (1899); ma Kiskunfélegyházán áll

Illés Béla

Csoda

1923 őszén Zalka Mátéval Moszkva belvárosában sétáltunk. Akkor még állott az ősrégi kereskedőváros fala, az úgynevezett kínai fal. Annak tövében, földre terített ponyvákön utcai könyvárusok ajánlották hangos kiáltozással áruikat. Megállottunk az egyik ilyen utcai árus előtt – hátha találunk valami értékeset. Találtunk! Zalka a kétes értékű régiségek között egy magyar könyvet fedezett fel.

– Mibe kerül? – kérdezte.

Úgy emlékszem, huszonöt kopekért vásárolta meg Zalka – Petőfi Sándor 1847-ben kiadott Összes költeményeit.

Sokat beszélgettünk arról, mily módon juthatott Moszkvába, s hogyan maradt meg az idők forгатagában ez a minden szempontból nagy értékű könyv. Zalka annyira fellelkesegett, hogy könyvet akart írni, regényt a Petőfi-kötet útjáról. Valahogy úgy képzelte, hogy egy orosz tiszt, aki nem mint ellenség jött Magyarországra Paszkievics hadseregével, hanem rokonszenvezett a magyar néppel és a magyar forradalommal, hogy egy ilyen orosz tiszt emlékül magával vitte a Petőfi-kötetet. Zalka fantáziájában ez a tiszt részt vett egy, a cárizmus ellen irányuló forradalmi mozgalomban. Elfogták és elítélték. Könyvtárát elkobozták. Így került a könyv valamilyen csendőrlaktanya levéltárába, esetleg bűnjelül is szolgált, bizonyítékul a forradalmi érzésű orosz tiszt ellen. 1917-ben felfegyverzett munkások rohamozták meg a csendőrlaktanyát, a levéltárban bizonyítékokat kerestek, árulók, besúgók névsorát. Mikor így kutattak a levéltárban, valahogy napfényre került a Petőfi-könyv is, amiről azok, akik az irattárat átnézték, nem tudták, nem tudhatták, hogy milyen nagy, milyen szent emlék. A könyv valamilyen magánkönyvtárba vándorolt,

s onnét, a régi, használhatatlan darabokat alkalmasint kilószámra adták el a papírkereskedőnek. Az antikvárius nem tudta, hogy mit vesz, és nem tudta, mit ad el. Így került a ritka könyv Zalka Mátéhoz.

– Nagyon érdekes regény lenne! – mondotta Zalka. – Csak a vége hiányzik. Arra volna szükség, hogy ez a Petőfi-kötet valami csodát műveljen.

Zalka Máté nem írta meg a könyvet, de a csoda megtörtént. Egy este a moszkvai írók ülésén Zalka elmesélte Lunacsarszkijnak (aki akkor Szovjet-Oroszország közoktatási népbiztosa volt), hogy milyen különös szerencséje volt a Petőfi-könyvvvel. Lunacsarszkij szerette volna a könyvet megnézni, de a szerencsés vásárló már túladott rajta: a moszkvai forradalmi múzeumnak ajándékozta. Lunacsarszkijt nem hagyta nyugodni a történet. Az ő fantáziája is lóra kapott. Másnap egy könyvtárból kivette Petőfi német és olasz fordítású műveit.

Egy hét múlva hívatta magához Zalkát.

– Szeretnék lefordítani egy kötet Petőfit oroszra – mondotta. A német és olasz fordítás segítségével, ha maga, Zalka elvtárs, felolvassa nekem a magyar eredetit, hogy ismerjem a költemény zenéjét, és aztán elolvassa az orosz fordításokat, nehogy valahogy eltérjek az eredeti szellemtől. Szóval így közös erővel el lehetne végezni ezt a munkát. Szükséges munka, mert Petőfi a világirodalom egyik legnagyobb zsenije. Nem ismerek egyetlen költőt sem, aki olyan közel állna az Októberi Forradalom eszméihez, mint a maguk Petőfije – az emberiség Petőfije.

A fordítás Zalka segítségével elkészült, és megjelent.

Ilyen módon fedezte fel Lunacsarszkij Petőfit. Azóta Petőfi nagy, hatalmas utat futott be a Szovjetunióban, ma a világ legnagyobb és legszabadabb országának egyik legnépszerűbb költője.

De ez már nem csoda. Ez a világon a legtermészetesebb dolog. Mert Petőfi arról álmódott, és azért harcolt, amit a szovjet nép megvalósított.

(1952)

Nagy Sándor

Petőfi-téeszcsé

A főutcán, közvetlenül a községháza mellett könyöklött ki a téeszcsé-ház. Dóró Berci hatalmas, várszerű kulákházában, kit terménygyűjtogatásért ítélte el a munkás-bíróság. Az elkobzott óriási portán is csak zsúfoltan tudott már elférni a vagyonában meggyarapodott termelőcsoport. A kuláknak szűk szobái voltak, hogy még a szobák számával is tüntessen, ezért két falat is át kellett ütni, hogy a gyűlésterem elégséges legyen. Ez alkalommal a terem zsúfolásig telt, a családtagok is eljöttek; az új dekorációk keretében, a terem közepére futó színes szalagok alatt zsongott a nép, a régi és az új nemzedék: ezüstös, csontos paraszti aggok figyelték ezt az újfajta életet, ezt a nagyobb családot, ahol ötven menyecske karján kapálóztak a csecsemők. A téeszcsé kultúrcsoportjának huszonöt fiatalja régi és új népdalokra gyűjtött, megkezdte műsorát.

A műsor végén a pénzcsomagok ünnepélyes kiosztása következett. A kövér számok némileg megnyugtatták Juhászt, állandóan savanyú képére még egy fintorszerű mosolyt is csalt, mikor a borítékokat átadta. Huszonöt forint járt egy-egy munkaegységért. Volt, aki a fejadagján, gabonarészén, takarmányon kívül félévi elszámolásra négyezer forintot is kapott. A Bariak is felmarkoltak egy jókora summát: az öreg egyik kezéből a másikba dobta a bankjegyköteget, kacsingatva és megköpködve őket: – Apád-anyád ide jöjjön! – Nagy volt a derűtség.

A csoportelnök akkor, mivel a városi kiküldött még nem érkezett meg, egy rövid végbeszédet is mondott az ő szaggatott modorán, tiszta szenvedéllyel: szűk abroncsú száján préselte ki a szavakat, s azok üveggkeménységgel csattantak szét: – Elvtársak! Mi most megmutattuk a falunak, mindenki láthat, aki nem vak... És vigyük szét a nép közé eredményeink jó hírét... Ne féljünk beszélni... Már vannak bőven jelentkezők, de még több kell... Vonultassuk fel

új tagjelöltjeinket a holnapi gyűlésre... Még több belépési nyilatkozatot!... Ez persze nem azt jelenti, hogy mindenki jöhet. Sőt, egyáltalán nem. Nem jöhet a kulák, a kulákbérenc, aki egész éven át ócsárolta a munkánkat. – Itt búbos képe-sárgája kipirosodott. – Nem jöhet akkor se, ha kisparaszt vagy földtelen koldus a neve!

Nagy taps tört ki ezekre a szavakra. (...)

Bozsó Pali, mikor látta a gyűlés végének elfajulását, kellemetlen érzésekkel feszengett a helyén, hiszen neki mint pártbizalminak az volt a hivatása, hogy megőrizze a pártvonal csorbítatlanságát. Már pedig Juhász Kálmán vagy jobbra vagy balra, de egészen elferdítette. A csoporttagság már néhány nevet is bekiáltott, ágról szakadt szegényparasztokat, akik tudatlanságból akkor elle-nezték a csoportalakulást. Sarok Kata, egy piszeorrú kis asszony, a Péter bátyja ellen kelt ki, aki most mindent elkövet, hogy bekerülhessen a csoportba. – De ne adjon neki belépési nyilatkozatot, akárhogy könyörög is! – forgatta maga előtt gömbölyű karjait, és felállván helyéről, egészen a szónoki asztalig szaladozott, sorolta a csúfságokat, amit vele a bátyja elkövetett.

Egy kicsit mintha maga a csoportelnök is meghökkent volna ekkora siker láttán. Bozsó Pali tátogott, közbe akart szólani, arcán elsápadtak a himlőragyák, de nem tudott sehogyse bekapcsolódni, mígnem Juhász Kálmán ráütött az asztalra: – Végezetül tehát mindenki tudja a teendőjét, tudja az intézőbizottság is... Ha oda nem való jön kéredzkedni, kurtán megmondjuk neki: takarodjék! A többit pedig szívvel bevesszük, hadd szaporodjék a szocialista család. És ez az érdeemes fél esztendő után én csak azt tudom mondani, hogy éljen a párt és nagy vezérünk: Rákosi Mátyás elvtárs! Éljen világbékénk őre, a dicsőséges Sztálin! – Éljen, éljen! – zúgott fel a terem. Az Internacionálé sodró dallama hangzott fel aztán, s a lelkes éneklést a ragyogó szemű ifjúság vezette.

Mikor a gyűlésnek így vége lett, Bozsó azonnal odament Juhászhoz, aki a maradék iratokat dugdosta az asztal fiókjába. A pártbizalmi hangja hivatalosan csengett.

– Te, Juhász elvtárs, itt igen nagy bajba rántottad a tagtoborzási versenyünket. Mert egyetlen dolgozó parasztot se tilthatunk el a belépéstől, aki tavaly öntudat híján ellenezte a csoportot.

– Nem is – fortyant fel Juhász, csak a kimondott ellenségeinket.

– A dolgozó paraszt nem ellenségünk...

– Ebben egy akaraton vagyunk mindnyájan – válaszolt Juhász, és képebűbja megint tele lett vérrel. – De azt is tudjuk személy szerint, hogy ki dolgozott kész akarattal ellenünk. Itt csak személyekről lehet szó. Nagy Ferenc is paraszt volt?

– Az ellenség örökké ellenség marad, de ezek alakulnak – toppantott Bozsó görbe csizmájával. – Ha ezekkel így cselekszünk, meggyűlölhetjük magunkat a faluval.

Juhász erre már széttárta a kezeit, melyek hosszan indultak rövid válllaiból, és elfelhősödött szemmel sisteregte.

– Hát te azt hiszed, hogy én majd egy tálból cseresznyézek Hajdú Pistával, aki egy egész éven át gúnyolt, röhögött rajtam. Hány éjszakát lámpáskodtunk át, az intező bizottság, mi? ... És minden inát-izmát megfeszítette itt minden ember... És most ezek a piszkok itt a készbe jöjjenek, amit mi fáradsággal felépítettünk nekik? És megint röhögjenek a markukba, hogy kifogtak rajtunk?... Soha nem engedjük meg!!!

(...)

Jó piros harmatos reggel volt, amikor megrázta Juhász Kálmán könyöknyi vállát.

– Kelj fel, Juhász, ne aludj már, elveszett a csengő bárány! – kornyikálta fülébe Bozsó az ismert népdalt. – No, kelj fel már, itt a járási titkár elvtárs is, ő már a messzi városból idemotorozott. A párt azzal tisztelt meg, hogy őt küldte ide hozzánk, a járás legjobb csoportjához: csak el ne bízzuk magunkat. Te meg úgy fekszel itt a subában, mint valami ledöfött kan. Egy csoportelnöknek már talpon kellene lenni, amikor ilyen nagy ünnepre készülünk.

Bozsó hangjában semmi sem volt a tegnapi összeveszésből. Mögötte egy mosolygó fiatalember állt porköpenyben, aki bizonyára azért növesztette meg gyér bajuszokáját, hogy ábrázata azáltal is komolyabbnak lássék. Szabó Zoltán elvtárs volt, az új járási titkár.

Juhász gyorsan összekapta magát, kezét fogott a fiatalemberrel, akinek kézfogásán is látszott szeretetre méltó modora. – Szabadság! – köszönt egyszerűen, és kék, szénfényű szemével rögtön végigvizsgálta emberét. Aztán, mikor látta a didergő Juhászt, mint egy fagyott medvét kászálódni, még szélesebbre mosolyodott; micisapkáját, melynek ellenzője alól kihullott dióbarna haja, homlokára tolta, hosszas, halavány ábrázata megfeszült, jelezvén, hogy újra munkában van a friss agyvelő. A konyhaajtóban pillantásra megvillant Julis néni pendelysarka is, aki kíváncsian dugta ki fejét, de gyorsan behúzta aztán, hogy mire a jövevények beljebb kerülnek, összerántsa a szobarendet.

– Hát akkor gyerünk be egy kis pálinkára – intett Juhász, akit kicsit meglepett, hogy Bozsó kora reggel a járási titkárral szakadt a nyakába. – Hol az a pálinka? – dörmögte az asszonynak, aki egy lapát szemetet vitt ki.

– Ott az ágy lábánál – felelt vissza az mérges kurtasággal. Az illemről azonban nem feledkezett meg, hangos szabadsággal köszöntötte a vendégeket, s rögtön széket tolt alájuk. – Mindjárt reggelit is kerítünk – biztatta őket, miközben férje megtöltötte a kupicákat.

– Éljen a Petőfi Sándor-termelőcsoport! – kiáltott akkor Szabó elvtárs, és koccintásra nyújtotta poharát. – Élje-e-en! – hunyorogtak rá a parasztok. Egyből kihajtották. Juhász újra töltött. – Éljen a párt! – kurjantott rá most már ő. – Éljen Rákosi elvtárs! – duplázott rá Bozsó. Megint kihajtották. Juhász olyan krákogásnak, köhögésnek fogott az erős italtól, hogy Julis asszony kárörvendő megjegyzést is tett.

(...)

Pillanatok alatt olyan civakodás támadt, hogy a két csoport-káder egymás mellét döngette: az érvek ugyanazok voltak. Szabó elvtárs eleinte nem szólt közbe, de ebben is számítás volt, mert a pontos véleményeket akarta tudni. Aztán köpenye zsebébe nyúlt, és elővette a Petőfi-kötetet, szinte indulatlanul keresgélgni, lapozni kezdett benne. Kihajtotta azoknál a naplójegyzeteknél, melyekben Petőfi szabadszállási képviselőválasztását beszéli el, amelynek folyamán a korabeli úri vármegye által leitatott parasztok, leitatott kortesek vezérletével elűzik a költőt, akinek menekülnie kell, s hű választóival még csak nem is érintkezhet. És Szabó elvtárs egy intésével megállította a veszekedőket, majd minden békítés helyett Petőfi írásának olvasásába fogott.

A két téceszse-vezető elnyugodott, és figyelő tartással hallgatták a költő beszédét, akiről, mint a legkedvesebb, leglánglebb történelmi alakról, a csoportot is elnevezték. Hallgatták a szenvedélyes sorokat, melyekben a költő fájdalma, mint a csapódó kín, kiérzik, hiszen érzi, hogy az a parasztság, melynek felszabadulásáért ő a szíve vérét áldozta költészetében, még milyen könnyen az úri gonosztevők, az elnyomók hálójába kerül, és elűzi legszeretőbb fiát.

Mikor befejezte a felolvasást, Szabó elvtárs a saját szavaival folytatta.

– Látjátok, elvtársak, így járt Petőfi a szabadszállási parasztokkal... elűzték. De vajon a költő meggyűlölte-e a parasztokat, a népet ezért? Nem, elvtársak... Szerető sajnálatát ott érezzük minden során. Tovább harcolt a népért. Tudta, hogy egyszer majd felnövekszik az, és saját sorsának ura leszen. Tovább nevelte a népet. És nem tévedett, elvtársak... Népünk felnövekedett, a Vörös hadsereg segítségével eltiporta elnyomóit. Petőfit nem űzik el többé, hanem eszméit, álmait megvalósítja pártunk, gyári munkásbrigádokat, termelőcsoportokat neveznek el róla. És mi sem gyűlöltük, kommunisták, az öntudatlan dolgozóknak azt a részét, akiket a Nagy Ferencek, a Mindszentyk, a Peyerek

ellenünk uszítottak, hanem a nép meggyőzésére, öntudatosítására, nevelésére törekedtünk. Ez a politikánk most is. Dolgozó ember, ha vannak is hibái, ha tájékozatlanságból nem mindig bízik bennünk, azért az nem ellenségünk...

Itt összecsapta a könyvet, mely minden magyarázatnál elevebben hatott. Juhász gyógyítására képzelhetni sem lehetett volna jobb orvosságot. Az elnök javaslatára nevezték el a csoportot Petőfiről, akit harmad éve fedezett fel Juhász a szovjet hadifogoly-tábor könyvtárában. Hallott ő azelőtt is valamit a költőről, de verseit kötetben nem olvashatta, s akkor ott nagyon feltűzelték az először olvasott versek. Ötvenet meg is tanult belőlük, és azóta is az egyetlenegy költője maradt.

Ahogy most belegondolt abba, amit Szabó elvtárs olvasott, a buzogó szeretet forrása megfakadt benne, s kicsordult szemgolyóbisán a könny. Hirtelen Hajdúra gondolt, akivel annyi jóban-rosszban nyomorogtak ők azelőtt. Hirtelen beleszívott pipájába, és füstgomolyba burkolta gondban száradt fejét.

(...)

Hajdú megcsókolta feleségének bágyadt homlokát, aztán kabátot kanyarintva, csattogó bakancsban, megetette szerződéses kocáit; majd életlen borotvájával megnyeste fekete burjánnal benőtt állát, hogy aztán marék sóval foldozgassa meg a mázát. Vakító fehér inget húzott vaskos bordáira, s bakancsait is gyorsan kicserélte vakondfényű ünneplő csizmára, s így sisaknak vágott fekete kalapban hagyta el a házat. A Fő-utca körül már úgy sietett, hogy az még kisebbfajta futásnak is beillett. Mikorra odaért, a gyűlés már állt. Puskás Péter, a falusi titkár, a gyorsbeszédű, már túl is adott a mondókáján, úgyhogy Hajdú Juhászt láthatta az asztal fölé emelkedni. Egy barna fiatalember mellett ült, akinek fedetlen fején lángot vetett a nap. Az valamit súgott a fülébe, amire a csoportelnök visszabólintott. Aztán megkezdte beszédét, mely egynéhány mondatnál nem rúgott többre, de olyan volt, mint a harapófogó: igen belecsípett a falunépbe.

– Kedves Elvtársak, Kedves Falunép! – kezdte. – Itt az alkotmány ünnepe, a népjogok ünnepe. No de a joggal élni kell. Mi, tévészcsé tagok, pártunk felvilágosítása alapján, éltünk is vele. Az idén már nagyüzemben termeltünk tizennégy mázsát búzából, de mi a kapásokkal se vallunk szégyent, és számtalan más termelvényünk is van nekünk... Nedves a föld, most is olyan, mint a derce... Aki nem hiszi, nézze meg. Már nem vigyorognak rajtunk úgy a kulákok... Háromtól ötezer forintig kapott nálunk egy tag fél esztendőre, a fejadagon, a takarmányon és egyéb juttatásokon kívül... Aki nem hiszi, kérdezze meg őket. De ez csak a kezdet, mi lesz jövőre? Felén gyapotot és rizst fogunk

termelni. Abból jön ám a haszon! És akkor már nemcsak hatvan családdal toljuk a szekeret, mert mi nemcsak magunknak építettünk, hanem a falunak, még azoknak is, akik gyaláztak bennünket. Nyitva az út mindenki számára, aki becsületesen dolgozni akar a mi zászlónk alatt!

Nagy taps következett. Bozsó eközben felállt, és felsorolta az eddig belépetteket, a régi tagokon kívül százhusz nevet, és újra felszólította a gyűlés részvevőit a belépésre.

Ekkor a község ház-tér legsarkából a keletkezett nagy csendben elindult Hajdú István. Csizmája minden lépésnél nyikorgott, s felhívta rá a figyelmet. Mire az emelvény elé érkezett, nagy feje tele lett vérrel, vastag homlokere dagadozott, nyaka úgy feszült ki a fehér ingből, mint a piros tömlő. A csend még fagyosabbra változott, hisz az egész falu tudta az ő torzsalkodását Juhász Kálmánnal, ő volt a legnyakasabb csoportellenség a kisparasztok közt. A tévészé-tagok is nyakukat nyújtogatták, mi lesz most? Hajdú rekedten megszólalt:

– Belépek, adhatsz, Bozsó, egy belépési nyilatkozatot!

Bozsó a dermedt csendben szélesen elmosolyodott, mint a köménymagok, úgy pattogtak arcán a himlőhelyek.

– Tessék, szomszéd! – nyújtotta neki az ívet.

Mindenki várta, hogy most valami történni fog, de Juhász Kálmán fejét hatalmas, kék füstfelleg borítá el, amiből csak a pipa csücske látszott ki. Hajdú Pista pedig, mint egy dorongból készült ostorfa hajolt a tintásüveg kútja felé, és nagybütykű ujjaival körmölte a nyilatkozatot: Nyolc holdammal belépek.

Még csak az elnöki kézfogás hiányzott, de abból összeölekezés lett. Hajdú átkarolta Juhásznak, régi komájának rövid vállait, és sírva fakadt, mit egy szópós gyerek.

– Neked lett igazad, pajtás!

Az elnök is veregette Hajdú kabáthátulját elérékenyülten, a pipa a padlóra csúszott, és ott füstölgött a lábaiknál.

– Nincsen semmi baj, sógorom!

Bozsó kezdte meg kacagni őket, de pillanatok múltán az egész gyűlés a hasát fogta, és megtapsolták a jelenetet. Ez a nap volt a faluban, mikor a Szomjas Gergő meg a Hajdúk után majd a fél falu belépett a Petőfi-termelőcsoportba.

(1952)

A Petőfi-család sírboltja a pesti Kerepesi temetőben (1908–1911)

Margócsy István

„...hány helyen nincsen Petőfi?”

AMIT A PETŐFI-LEGENDÁK HÁTTERÉRŐL TUDNI LEHET

„Egyszer mindenki volt Petőfi. / Egyszer mindenki lesz.”

„Visszatért Petőfi!” – zengett 2015 nyarán a széles körű propaganda a Barguzinban kiásott tetem újratemetése kapcsán, s valóban: a Kerepesi temetőben megtörtént Petőfi újratemetése (annak a napnak évfordulóján, amikor Barguzinban megtörtént a csoda: a holttest előkerült); s a temetésen és az azt követő esti sportcsarnoki ünnepélyen nem csekély tömeg vett részt, megrendülve a rég várt nagy esemény bekövetkeztén – Petőfi, úgymond, visszatért hazájába, s végre méltó sírhelyen várja megigazulását. A temetés egyházi szertartással ment végbe (az evangélikus vallásban született, a vallással nemigen törődő költőt református papok búcsúztatták – vagy üdvözölték), s az elhangzott beszédek

A cím Jókai Mórtól vett idézet: „Benne irodalmunk egyik legfényesebb csillaga hunyt el. Egyhirtelen meg sem lehet azt mondani, mit vesztenék el benne; csak amint mindig jobban halad egyik év a másik után madár-látta sírja felett: úgy tűnik fel egyenkint, hogy hány helyen nincsen Petőfi?...” Lásd: Jókai Mór: *Petőfi Sándor élete és költeményei*. In: *Petőfi Sándor Összes költeményei*, kiad. Havas Adolf, 1892. I. köt. LXXI.

csodálatos mechanizmussal követték a kultikus retorika (mondhatnánk: liturgia) hagyományát: emelkedett és fenséges szólamokkal vették körül a „búvóhelyet nyert” földi maradványokat. Az egyik lelkész azt a példát hozta fel az újratemetés analógiájaként, hogy hajdan Mózes is elhozta Egyiptomból Józsefnek földi maradványait, s a nagy előd az új hazában négyszáz év elmúltán kapott végső nyughelyet; elhangzott az is, hogy Petőfi a maga rövid életében mintegy megismételte a nagy mintát: itthoni irodalmi élete (1842-től 1849-ig) a hét bő esztendő, szibériai számkivetettsége (1849-től 1856-ig) a hét szűk esztendő példázatát képviselte – a mostani temetés pedig egyszerre minősül nagyszabású lezárásnak, búcsúnak és újrakezdésnek; amint az Erdélyből, Háromszékből érkezett lelkész szavaiban el is hangzott: „én személyesen hívlak Erdélybe – jöjj és hozz lángot közénk – mert a mostani erdélyi költők nem teljesítik küldetésüket”. A temetésre több erdélyi tájról is hoztak földet székely varrottas zac-

kókban, hogy Petőfi nyughelyének megadassák az össznemzeti jelleget – így a földi maradványok a kutatás titkos dokumentumaival együtt a továbbiakban mintegy egyházi és nemzeti szempontból is megszentelt földben nyugodhatnak¹.

A temetés kapcsán természetesen nem maradhattak el a botrányok sem: a Magyarok Világszövetsége, amely pedig hosszú évek során maximálisan támogatta, és ma is támogatja a szibériai legenda továbbélését, részletesen ki nem fejtett okok alapján elutasította a temetés elismerését (ők a Hősök terén vélték volna méltónak a temetés celebrálását²); a legendában nem hívő közönség számára pedig komoly fejtörést okozott, hogy vajon mit is temettek el a nagy titkosítás közben a sírba: a holttest, a csontváz, s kivált a koponya feltalálhatósága örök titokként lett rögzítve – még a hívek sem értesülhettek a tetem tényleges állapotáról vagy hollétéről. S – persze csak kívülről nézve – valamelyest csorbította a szertartás hitelét, hogy a temetés a jogszabályok nyílt és hangoztatott megsértése mellett zajlott: a sírhelyet más bérelte ki, más célra, a temető igazgatósága előre nem értesült az eseményről; de persze a későbbiekben napirendre tértek a különleges eset felett: mivel sem a rendőrség, sem az ÁNTSZ nem állapított meg jogszabálysértést, „vagy más hatósági intézkedésre okot adó körülményt”, így aztán a temetkezési intézet ismeretei szerint további eljá-

rást sem kezdeményeztek, s ezért a temetkezési intézet az eljáró hatóságok döntését tudomásul vette – ami azt jelenti, hogy a Petőfinek állított sír a továbbiakban nemcsak hogy fennmaradhat, hanem szabadon látogatható és tisztelhető.

Ismeretes, hogy a Petőfi szibériai fogságának legendája, hosszú előtörténet után, az 1990-es években lángolt fel hihetetlen erővel és elképesztő publicitással – s hiába cáfolta a tudomány, mind a történelem, mind az irodalom részéről rendkívül alaposan a feltételezést³, egy nem csekély nagyságrendű „hívó” közösség és közönség számára a legenda igazsága egy pillanatra sem ingott meg – nem egy hatalmas terjedelmű könyv foglalja össze e legenda részleteit, mely szerint Petőfi Szibériában szamovárokat javított, hálót font, színielőadást szervezett, a már régebben oda száműzött dekabrista forradalmárral, Küchelbeckerrel barátkozott, összekötötte életét a helyi postamester lányával, gyermeke is született, Alexander (aki mivel törvénytelenül született volt, nem kaphatta meg az apa nevét – ezért Kuznyecov lett, bár az anyakönyvben így sincs benne; ükunokái ma is élnek)⁴. Sőt, a feltételezés szerint Petőfi verseket is írt – mondhatnám, természetesen – orosz nyelven (szlovák származása révén hamar és könnyen megtanulhatta az orosz nyelvet): a barguzini expedíció tolmácsa huszonnégy verset talált és fordított le, ami – őszerinte – Petőfi

Sándortól származik. Ezeket a barguzini plébános jegyezte le, és népdalként is ismertek voltak – Petőfi vélhetően három álnéven írta kint a verseit: Petrovics, Petifájev és Zander (mivel száműzetésben volt, nem írhatta a saját nevén, mert azonnal kivégezték volna...)⁵. S persze e verseknek irodalmi értékelése is megszületett, amellet, hogy egy orosz kutató is (A. V. Tyivanyenko a történelmi tudományok doktora, professzor, az Orosz Petőfi Sándor szibériai életét kutató társaság vezetője Ulan-Ude egyeteméről) bizonyítani akarta a szerzőséget, a jónevű magyar professzor a debreceni egyetemről, Szurmi Lajos is úgy vélekedett, hogy ő bár nem tud oroszul, de felesége nyersfordításából egyértelműen ráébredt, hogy e költemények csak Petőfitől származhatnak...⁶

Mivel úgy vélem, Petőfi szibériai tartózkodásának és életének legendája a tudományos kritika előtt semmilyen módon nem tarthatja fenn magát, jelen tanulmányban nem is a legenda cáfolatával foglalkoznék (ezt a szaktudomány már sokszor és sokoldalúan elvégezte), hanem arra kérdeznék rá, milyen mechanizmusok működhetnek a társadalom egy jelentős részének lélektanában, hogy a tudományt félretéve, rendre s lebirkózzhatatlanul visszatér a legenda, s milyen funkciói lehetnek annak, hogy a legendaképzés a nemzeti emlékezet egyik legerősebb összetevőjeként nemcsak hogy folyamatosan

működik, hanem újra s új formákban újraéled.

Közismert, és alaposan kutatott irodalmi, vagy még inkább társadalom-lélektani tény, hogy a magyar irodalom létmódját, társadalmi elismertségét, társadalmi működését rendkívül mélyen áthatotta és mai napig áthatja a nemzeti irodalomnak, s kivált nagy íróinak, hőseinek kultikus szemlélete, tisztelete. A legnagyobbak állított és tekintett írók „emberfeletti” nagyságának, csodálatos különösségének, talán nem túlzás azt mondanunk: antropológiai másóságának képzete a 19. század romantikus irodalomfelfogása óta oly mélyen benne él a magyar irodalomszemléletben, olyannyira meghatározza e költőknek, íróknak társadalmi emlékezetét, számon tartását, s mindebből következőn műveiknek ismertségét és olvasottságát is, hogy – némi túlzással fogalmazva – a kultusz működése nélkül az irodalomnak társadalmi elismerése, alkalmazása, vagyis „használata” alig is képzelhető el.

Egy „átlagos” kiváló író (pl. Arany János, József Attila) kultusza természetesen elsősorban a szűkebb, értelmiségi olvasási csoportokban él és hat, de Petőfi Sándornak kultusza minden szempontból kivételesnek tekinthető: szinte példátlan mértékben hatja át, s nemcsak a irodalmi szakmánál szélesebb olvasóközönség szemléletét, hanem – bizvást kijelent-

hető – a magyar társadalomnak szinte egészét (ami az irodalmi szakmát illeti: az elmúlt több mint százötven évben alig található olyan magyar költő, Arany Jánostól Kassák Lajoson és Pilinszky Jánoson keresztül Spiró Györgyig vagy Szálinger Balázsig, aki ne fogalmazta volna meg véleményét Petőfiről, akár ódában, akár esszében, akár paródiában)⁷. Petőfi kultuszát azonban nem kizárólag költői teljesítménye biztosítja, hanem elsősorban a forradalomban betöltött szerepe, amely nemzetpolitikai szempontból rendkívül fontosnak minősült, s amelynek személyes különössége szinte felkínálta magát a nemzetközpontú kultikusságnak: Petőfi dicsősége azon a napon érte el csúcspontját, amelyet a nemzet „felbredéseként” tartanak számon, s épp akkor veszett el, amikor a nemzet katasztrófája beteljesült. E háttérrel nagyszabású kultuszt természetesen elsősorban százötven év iskolai sulykolása alapozta meg (nagyon sokáig az elemi iskolában egy egész fél évig foglalkoztak Petőfinek életével), de működésének „természetes” voltához hozzájárul százötven év ünnepeinek, március 15-i rendezvényeknek megszakíthatatlan rituáléja, a nemzeti-történelmi-politikai szimbolikában kialakított Petőfi-képnek kikerülhetetlensége (ami állandóan rendkívül szélsőséges politikai újraértelmezésekkel bővül)⁸, intézményeknek és utcáknak, tereknek Petőfiről elnevezése (laktanyától

kisbolygóig), a Petőfi-ábrázolásoknak köztéri szobroknak, festményeknek, illusztrációknak hihetetlen elterjedtsége (Petőfinek már akkor, 1861-ben szobrot emeltek, amikor verseinek gyűjteményes kiadása szóba se kerülhetett; Barabás Miklós az 1860-as években megfestett nagy, *A Lánchíd alapköletétele*, 1842. című festményére odafesti Petőfit, holott tudnia kellett, hogy Petőfi nem vehetett részt az ünnepségen, hisz ez időben még teljesen ismeretlen kezdő volt; s ugyanígy „természetesen” szerepel Petőfi a 2011-es Alaptörvény illusztrációján is, Szkok Iván vizionárius tablóján stb.)⁹. Petőfiről rengeteg irodalmi alkotás született: a hozzá vagy róla írott versek száma felmérhetetlen, igen sok regény, dráma, sőt: eposz (pl. Kozma Andor: *Petőfi*, 1927) dolgozta fel életét, számtalan ponyvakiadás és propaganda-anyag is született életéről. Mindennek következtében Petőfit illetően oly fokú érzelmi azonosulás és elkötelezettség tapasztalható igen széles tömegekben, ami más író vagy költőt egyáltalán nem illet meg – alakja és emléke számtalanszor folklorizálódott¹⁰. Csak néhány példa: tudunk róla, hogy családi fényképalbumokba beillesztették Petőfi arcképet; megfogalmazódott olyan ötlet is, hogy azon falvak, amelyekben olyan fák állnak még, melyeket Petőfi megérinthez, lépjenek szövetségre; a Petőfi-Hrúz családok leszármazottjai nagy találkozón gyűltek össze 1998 nyarán (Andrásfalvy Bertalan volt

kultuszminiszter részvételével); igen sok magán felajánlásról tudunk, amelyek Petőfinek újabb s újabb szobrait kívánják felállítani – s végső soron ily kultikus áldozatkészség vezette a barguzini expedíció feltehetően igen nagy költségeinek finanszírozását is. S végezetül: Petőfi említése a közbeszédben is oly gyakran és magától értetődően előfordul, hogy időnként a furcsa meglepetést is alig-alig vesszük észre. Egy példával illusztrálnám ezt: 1956-ban a Petőfi Kör 12 pontba foglalt jelszavakat adott ki, melyek racionális politikai követeléseket fogalmaztak meg, ám közöttük, utolsó előtti helyen az a nehezen értelmezhető jelszó is helyet kapott: „Éljen Petőfi ifjúsága!”; úgy látszik, Petőfi nevének elkiáltása mintegy garanciát szolgáltatott a többi követelés jogosságát illetően is – hisz különben vajon hogyan is kerülhetett ide?¹¹

Mivel minden kultusz elsősorban az érintett figura életére koncentrál, a mítoszi-mesei felnagyításhoz mindig az életrajzi adatok szolgáltatják az alapot. S Petőfi esetében épp ez a mozzanat a döntő: ő, akinek élete hihetetlen precizitással fel van dolgozva, s életének eseményei közismertek, épp a mitikus szempontból legfontosabb pontokon hagy bizonytalanságot: csak születése és halála bizonytalan, illetve ismeretlen. Íme a mítosz alapja: itt áll előttünk a hős, akinek csak kezdete és vége tűnik el

a homályban!¹² Ismeretes a szülőhely körüli évszázados vita (amely Petőfi ellentmondásos nyilatkozataira, illetve ködösítéseire is támaszkodhatik): vajon Kiskőrösön, Kiskunfélegyházán, esetleg Szabadszálláson született?¹³ – de az kevésbé ismeretes, hogy a születési dátum is kérdéses: hiszen csak a keresztelezés időpontja bizonyos – s nagyon elképzelhető, hogy Petőfi csak romantikus nagyra-vágyásból és szimbólumkeresés okán nevezte ki Szilveszter napját születésnapjául (hogy aztán minden év végén versben köszöntse a fordulót). S ugyanígy: mivel Petőfi a csatában eltűnt, s holttestét nem találták, a harctéri halál ténye bizonyítást nem nyerhetett, s tág teret nyithatott oly fantasztikus tovább gondolások számára, amelyekhez képest a barguzini fogság képzete csekélységnek látszik. Mert e téren aztán se szeri, se száma a legváltozatosabb elképzeléseknek: Petőfit hol dárdával szúrják át a kozákok, hol karddal vágják le, hol német katonák ölik meg, hol a segesvári szász polgárok verik agyon, de van olyan vélemény is, hogy a magyar főurak Görgegyvel cimborálva adják át a Habsburgoknak, akik titokban kivégzik¹⁴. S az esetleges megmenekülés variációi is korlátlanok: a legmerészebb, hogy Petőfi Szibériából áthajózott Kaliforniába, s az ottani aranybőségéből fogja támogatni Magyarországot, a legmesésőbb pedig, hogy Petőfi a székely hegyekben egy tündérbe szeret bele, s az ottani bar-

langból tér vissza időnként, halhatatlanul¹⁵. Ily módon Petőfinek mitikus halhatatlansága szinte „természetes” módon rögzülhetett: már Jókai eljátszott a gondolattal („A lánnglelkű költő korán elhalt. Senki nem tudja, hol és mikor. Elveszett; – mint Romulusról mondák, elragadták őt az égbe.”)¹⁶, később Herczeg Ferenc a mitikusan halhatatlansággal játszó hősökhoz, Siegfriedhez és Achilleshez hasonlítja, hiszen, úgymond, „a Gondviselés rendelte el életét és halálát”¹⁷; számtalan versben ünnepeleék Petőfinek mennybéli fogadtatását – s a legutóbbi időkben is születtek olyan művek, amelyek szélsőséges víziókban képzelegtek Petőfi halhatatlanságáról: Makkai Ádám terjedelmes művében Petőfit a csatatéren a Dalai láma és Kőrösi Csoma Sándor megmentik, s így hosszú vándorutat tud tenni a világon és a történelmen keresztül, minden életbeli viszonyát újrendezvén¹⁸, Tomkiss Tamás egy Petrovics Sándor nevű 23 éves figurát egyrészt igazi dantei, mennybéli-pokolbéli utazásban részesít, másrészt végigjártja vele a teljes (bár töredékes) magyar történelmet¹⁹, s talán az is figyelmet érdemel, hogy egy oly nagy költő is, mint Petri György, foglalkozott egy Petőfi-regény gondolatával²⁰. S a sor még a végtelenségig folytatható lenne – természetesen egészen a játékoságig. Már a XIX. század végén, a szibériai legenda első felbukkanásakor akadt költő (Bartók Lajos), aki eljátszott a gondolattal, hogy megírja

Petőfi szibériai verseit²¹; az utóbbi ezredfordulón pedig igen sok (ötvennégy!) jeles író és költő nyert ihletet ugyanettől az ötlettől, hol parodisztikusan, hol megrendülten (a *Parnaszus* folyóiratnak *Barguzini versek* c. különszámában, 2000 tavaszán) – e változatos sorozatban olvasható Szilágyi Ákosnak is rendkívül tanulságos megfigyelése: „Egyszer mindenki volt Petőfi. / Egyszer mindenki lesz.”

Másrészt azt kell állandóan szemünk előtt tartani, hogy minden jelentős és maradandó kultusz alapmozzanata a halál: miként teljesíti ki (vagy be) életét a hős a halál aktusában, hogyan igazolja a halál fensége vagy szenvedése az élet nagy teljesítményét: azaz hogyan válik a hős halála áldozatossággá. A mitikus hősök és a vallási szentek mind haláluknak elfogadása vagy kiprovokálása révén nyerik el transzcendens tiszteletük méltóságát (továbbá annak garanciáját: mivel nem élnek tovább, nem is ronthatják már el a róluk kialakult képet): ezért mondja a sztoikus bölcs, hogy halála előtt senkinek életét megítélni nem lehet, ezért torkollik a tragédia műfaja (elsősorban a hegelianus esztétika szerint) a halálnak véglegességébe – a halál aktusa mutatja fel a megélt élet teljességének igazát. Ezért nyer a kultikus figurák esetében a halál ábrázolása mindig valamely túlfeszített fenséget: Madarász Viktor híres (és számtalan alkalommal propagált)

festményén a fennsíkon magányosan haldokló Petőfi saját vérével rajzolja a földre, igen szép kalligráfiával a „Hazám” szót, s még Szilágyi Domokos szép Petőfi-versében is felmagasztosul a halál egzisztenciális vállalásának hősiessége: „Van út – kiút nincsen – ha már halni kell: hát szemből, Halál!” (*Héjjasfalva felé*, 1978)²². A régi költőbarát, Tompa Mihály ítélete mintha hagyományozódott volna: „Nem hiszem, hogy Petőfi élne, akárki mit beszél róla, *rendkívüli* volt ennek az embernek támadása, élete, végének is olyannak kellett lenni. Kár! nagy költő volt! ámbár komisz ember, de nagy költő!”²³ – a halál „rendkívüliségét” a továbbiakban nem lehetett megkerülni. Ezért kerül mindig (természetesen más költőnél is!) különös és túlinterepretált pozícióba pl. az életmű utolsóként fennmaradt verse: mintha Petőfi a *Szörnyű idő* c. versét szándékosan hagyta volna utolsóként, s az életműlezárás retorikai aktusaként, jóslatként akarta volna hagyományozni, elfeledvén a halál eljövételének időbeli véletlenét (e túlinterepretálás szép példája, ahogy ugyanez a képzet összekapcsolatit az Ady-kultusz hasonló mozzanatával; az *Üdvözlét a győzőnek* c. vers során ugyanis ez hangzik el: „Nehéz kerülni a párhuzamot Petőfi utolsó versével, a *Szörnyű idő*... cíművel, s nem látni jelképesnek azt a tényt, hogy a magyarság két legnagyobb költő-vátesze a nemzeti lét kritikus pillanataiban végezte pályáját.”²⁴).

A kultikus figurák halálának „aktusa” így mindig fokozott figyelemben részesül, s rendkívül gyakran titokként, egyszer majd felleplezendő titokként hagyományozódik (ilyen elsősorban az erőszakos vagy öngyilkos halállal elpusztult hősök esete: a költő Zrínyi Miklós, a politikus Széchenyi István, Teleki Pál, a költő József Attila „nem természetes halála” rendre újraébreszti a kétkedést); másrészt előfordul az is, hogy a kultusz erősítéseként vagy újrateremtéseként akár öngyilkos performanszként mutattassék fel: ilyen esetként tarthatjuk számon hogy az 1970-es években a nagyszerű színész, Latino-vits Zoltán, majd utána a jeles kritikus B. Nagy László is utánozta, „eljátszotta” József Attila halálát Balatonszárszón, s ugyanolyan választott halállal távoztak, mint a nagy példakép. De ugyanezt a halálkultuszt képviseli az a beidegződés is, amely a halál (természetes módon véletlen) időpontjának szimbolikus (félíg-meddig választott és szándékolt) jelentést tulajdonít: Arany János épp a Petőfi-szobor felavatása után halt meg, Ady halála a monarchia összeomlásával esik egybe; Móricz épp az napon halt meg, mikor először bombázták Budapestet stb. – Petőfi halála e szempontból is kiemelkedik: személyes pusztulása szinte megelőlegezi a világsi fegyverletétel össznemzeti összeomlását: ezért született aztán oly sok interpretáció arról, hogy Petőfi, igaz váteszként, megjósolta volna csatatéri halá-

lát (elfeledvén, hogy a felidézett vers, az *Egy gondolat bánt engemet...* épp azt tartalmazta: *akkor és csak akkor* van értelme halálomnak, ha a csatában a világszabadság fog győzedelmeskedni...). Se halálközpontság szabályozza aztán a kultikus hősök életének nagy narratíváit: az élet mint a megdicsőült (vagy legalábbis értelmesnek tekintett) halálnak mintegy előzményeként íratik le, a költőről vagy a hősről szerzett jellemrajzok mind a halál beteljesülésének ígézetében fogalmazódnak meg – oly erősen, hogy pl. egy oly nagyszabású kultikus óda, mely Széchenyi István halálára íródott (Arany János tollából), elhallgatja az öngyilkosság közismert tényét: az aktus tudomásul vételével ugyanis nem tudta volna egyértelműen pozitíva formálni az életút emelkedettségét és a példa ígérését! Épp ezért roppant különös, paradox és persze megoldatlan vállalkozás a barguzini legenda narratív beteljesítése: hiszen mit kezd a nagy nemzeti Petőfi-kultusz annak tudomásulvételével (de nem magyarozatával), hogy a lánglelkű, hűséges költő nem magyar nyelvű környezetben samovárokat javított, hálót font, összekötötte életét a helyi postamester lányával, törvénytelen gyermeket nemzett, s orosz nyelvű verseket írt (vajon kinek a számára?). A legenda képviselői ezzel nem vetettek számot: a szibériai fogság és tartózkodás feltételezése radikálisan átírná, s megfosztaná kultikus fenségétől épp azt a Petőfi-képet, amelynek

kultikus tisztelete kapcsán a kutatást elindították volt...

A halál aktusára épülő kultusz betetőzése természetesen, ősi idők óta a temetés aktusa: amikor a hozzátartozók, az ismerősök, a tágabb közösség, végső soron a nemzet magáénak ismeri az elhunytat, s megadván neki a méltóságot, sírhelyet, azaz emlékhelyet biztosít számára – oly helyet, ahol a mostani és elkövetkező közösség le róhatja tiszteletét a nagy előd előtt, s ezáltal biztosíthatja az elhunyt és a jelenlegi közösség között a kapcsolatot, a folytonosságot – sír és emlékhely nélkül nincs elismertség, nincs megemlékezés. Nagy művészetelméleti teóriák állítják, hogy mind a képzőművészet, mind a költészet a halottkultusz jegyében keletkezett: kezdetben a síremlékállítás (oszlopok, piramisok) és a sírfeliratok indították el az „esztétikai” kibontakozást – de ugyanezzel van szoros kapcsolatban az is, hogy az ókeresztény templomok rendre szenteknek sírja fölé építettek (csak a két legismertebb példa: a római Szt. Péter és Szt. Pál templom). A magyar irodalomban ezt az általánosan ismert és elismert képzetkört a legfantasztikusabb látványossággal Jókai Mór prezentálja az *És mégis mozog a föld* c. regény záróképében: az immár felemelkedett nemzet, amely hálával szeretne emlékezni nagy előkészítőjére, a jelentős íróra, csak akkor nyugszik meg, mikor – sok

év után – végre megtudja, hol is temették volt el a hajdan ismeretlenül elhunyt hőst. S mikor a rejtély megoldódik, az ünnepi temetés elől minden akadály elhárul, az egész ország és nemzet hatalmas örömmünnepet ül: megvan végre a Hely, ahol az emlékezés kapcsán a hős és az ünneplő közösség között helyre áll az óhajtott nagy egység: („A város kiált! Az ország zeng, és szava elhallik az égi szférákig...”).²⁵ Ily szempontból nézve a temetés „kötelező” aktusa nem más, mint a kultikus mítosz elhelyezése a társadalmi nyilvánosságban – a halottnak és a halhatatlanságnak a helyhez kötése. A sír ilyen értelemben az otthonosság helye is lesz (bennel teljesedik ki az „*Itt élned, halnod kell*” nagy parancsa) – s ezért követeli meg rendre a kultikus emlékezet a sírhelynek illendő méltóságát: ezért háborodik fel a költő, ha nagy elődjét méltatlan temetőhelyen találja (vö.: Juhász Ferenc: *József Attila sírja* c. hatalmas, szenvedélyes és számon kérő ódáját, 1961), ezért keresnek mindig a nagy halott számára előkelő és méltóságos temetkezési helyet (pl. Sütő Andrást a marosvásárhelyi várban, Puskás Ferencet a Szent István Bazilikában helyezték örök nyugalomra); ezért történik annyi kísérlet a távolban elhunyt nagy emberek „otthoni” újratemetésére (Rákócziól Rajk Lászlón keresztül Horthy Miklósig, Bartók Bélától Nyírő Józsefig).

S ugyanez a gesztus él azokban a hatalmas vállalkozásokban, amelyek

a nagy hősök sírhelyeit egy helyre kívánják összegyűjteni (a hajdani királysír-templomok mintájára): kell lennie egy olyan helynek, ahol a nemzet összes hőse egymás mellett nyughatik, s így a közösségi tisztelet is mintegy szintetikusán működhetik, s mindenkire kiterjedhet. Ilyen terv volt a magyar reformkorban Széchenyi István nagy álma, az *Üdvlelede*, ami a Gellérthegyen létesítendő nemzeti temetőt vizionálta (nyilván a párizsi Pantheon és a bajorországi, Regensburg melletti Walhalla mintájára), ahol emlékhelyet nyerhetett volna minden nagy magyar, vallásra és társadalmi rangra való tekintet nélkül²⁶, de ilyen elképzelés állíttatja fel a nagy mauzóleumokat is (a Kerepesi temetőben Kossuth, Batthyány Lajos, Deák Ferenc egymás mellett elhelyezkedő síremléke egészül ki a mellékük temetett Antall József emlékével), egészen az elképesztően hatalmas terjedelműre tervezett Munkásmozgalmi Pantheonig (1957-től).

Abban az esetben, ha nincsen meg a hős holtteste, a kultikus gondolkodás gyakran nem elégszik meg emlékoszlop vagy szobor felállításával, hanem mégis sírt állít: üres sírt, amely azonban teljes értékű emlékhely gyanánt kell funkcionáljon. A *kenotáfium* (= üres sír) műfaja nem ismeretlen az európai művészettörténetben (a legimpozánsabb üres császársírok Münchenben és Innsbruckban láthatók), de – talán kevésbé ismert módon – a magyar kultúrtörténetben is

megtalálható, s éppen Petőfi kapcsán. Mivel a kultikus emlékezet nem nyugodhatott meg Petőfi-sír nélkül, a Kerepesi temetőben – természetesen Petőfi teteme nélkül – felállították a Petőfi-család sírboltját (1908, a kripta fölött a turulos emlék: 1911), az egyéni érdemekkel nem büszkélkedhető családtagoknak maradványaival mintegy pótolván a szent tetemet, s a családtagok révén, szinte érintkezési mágiát imitálván, mégis létrehozták a Petőfi-sírt. Nagyon hasonló aktus történt 1899-ben a segesvári csatasíkon, ahol hatalmas Petőfi-szobrot állítottak fel (Trianon után a szobrot el kellett távolítani, ma Kiskunfélegyházán áll), s a nagyhatású emlék-ünnepélyen Petőfi istenülésének szónoklatai hangzottak el (Jókai Mór: *Apotheosis*, Váradi Antal: *A szent nyomok*, Bartók Lajos: *Apotheosis*) – íme a vesztés csata helyén, az eltűnt költő testének hiánya és élő emléke isteni emelkedettség fényébe került! (Idézet Ábrányi Emil: *Petőfi. A segesvári csatatéren* c. verséből: „Ki az, aki hamvát sírva összeszedte? / Senki! Tán az Isten, s ő maga temette. / El sem is temette – fölvitte magának: / Szabadság, szerelem kettős csillagának. / (...) / Tisztán olvadt át a halhatatlanságba, / Csupa lélek volt! Por nem maradt utána.”) S a kenotáfium esetének legérdekesebb példáját a székelykeresztúri Petőfi-sír története mutatja fel: itt a segesvári csata után meghalt egy ismeretlen honvédtiszt, akit hirtelen el is temettek, s mikor

fél évszázad múltán a holttest előkerült, a helyi közösség úgy vélte, hogy a holttest Petőfié – s ünnepélyesen el is temették – s bár azonnal, majd később-később folyamatosan cáfolták e meggyőződést, a sír ma is látható, rajta a rejtélyes, inkább groteszk, mintsem megrendítő felirattal: „Petőfi 1849 jul. 31. – 1902 okt. 25.” (ld. lapunk 31. oldala), azt a benyomást keltvén, hogy a hős holttestének lappangási idejét is méltó megörökíteni, s a helyi emlékezet számára fenntartani²⁷.

S a kenotáfiumnak szerintem világbajnok új változata a jelenlegi Kerepesi temetőben levő Petőfi-sír – csak épp azt nem lehet tudni róla, van-e benne valami, s ha igen, akkor mi? – ami biztos, az annyi: Petőfi vélelmezett csontjai nincsenek benne, koponyája pedig kiváltképpen nincsen, hiszen azokat a titok őrzői még a híveik legszűkebb körei előtt is rejtetetik...

Petőfi sírnélkülisége már az 1850-es évek óta nyugtalanította a közönséget – Arany János szép versétől kezdődően („Korán elhunyt barátom, / Van-é jel síri fádon, / Mutatni, hol pihensz?” – *Emlények III.* 1855.) számtalan megnyilatkozást találunk arra nézvést: Petőfit, mivel sírja nincs, egyszerre tekintik jelenvalónak és nemlétezőnek, távoli példaképnek és közénk való közszerelőnek, halottnak és halhatatlannak. Megidézése mindig őrzi a kettősséget: a jelenben élő

és ható figurát, s ugyanakkor a meny-nyekbe távolodott ideált. E kettősség a legnyersebben Jókai regényében, a *Politikai divatokban* nyert megfogalmazást (1864): a csatatéren hősi halált halt vitéz költő és az alkoholista csavargó poéta alakjában a Petőfi-imágó kettőssége jelenik meg – aki halálával kiérdemelte a transzcendens megdicsőülést, az mai viszonyok között csak félresikerült próbálkozásokra lenne képes. S e kettősség végig ott van a XIX. század második felében: visszavárják Petőfit (kivált a szibériai legenda felbukkanása után), ugyanakkor pedig azt is hirdetik, hogy a jelen kor nem lenne méltó ily figura számára: már Jókai is kettősen nyilatkozik, s hol azt mondja: „Ébredj álmodból, öregem!”, hol pedig azt: „De jól jártál, hogy meghaltál!”; de a kor legtöbb költője, írója (pl. a már idézett Bartók Lajos vagy Mikszáth Kálmán is) ugyanezzel a dichotómiával játszik el; e beállítódásnak legérdekesebb megnyilatkozása az volt, mikor 1898-ban egy nagy körkérdésre az ország vezető írói mondták el véleményüket „*Ha ma élne Petőfi...*” címmel, többnyire távolságtartó ironiával kezelvén saját véleményüknek kiküszöbölhetetlen kettősségét²⁸. S e kettősség bizonytalanságára még egy érdekes példát hoznék: Petőfi szobrának felállítása után szinte közhellyé vált ama retorikai fogás, amely szerint a szónok nem megszólítja, megidézi a nagy elődöt, hanem megelevenedni hagyja a szobrot (szinte hazajáró lélekként

üdvözölve), s nem ő beszél Petőfihez, hanem úgy tesz, mintha a szoborban feltámadó halhatatlan Petőfi szólna a közönséghez. E hagyomány Jókai 1882-es szoboravató beszédétől kezdve az 1950-es évek szocialista Petőfi-kultuszáig terjedően folyamatosan él, újra s újra megfogalmazza magát, mintegy beteljesítve a hajdani (hűtlen) barátinak, Vahot Imrének emlékező jóslatát: „Nem haltam én meg... hisz folyvást él, mozog, s honszeretetre buzdítólag hat, alkot, gyarapít az én szellemem köztetek. Nem haltam én meg... s nem is aluszom... csak álmodom... a barátság, szerelem menyeyei üdvének bűbájos képeivel... (...) Én megmondom nektek: hol az én sírom? – Meleg földben nyugszom, s álmodozom szépen, / *Nemzetem szívének kellő közepében!*”²⁹.

Ily háttér előtt kell látnunk a Petőfikeresés, legendagyártás és újratemetés nagy, évszázados és mai történelmi kavalkádját: a Petőfi-mítosznak, a Petőfi-rejtély iránti érdeklődésnek, úgy látszik, soha nem volt s soha nem lesz vége: a mítosz a kultusz hívei számára felülírja a történelmet, a tényeket, s meseként kielégíteni tudja sok-sok embernek költészettel, nemzettel, közösséghez tartozással kapcsolatos igényeit; történelmileg, tudományosan a tisztázás minden szempontból lehetetlennek és istenkísértőnek bizonyul; a racionális vita, a meggyőzés a kultusz mitikus

erejével szemben eleve kudarcra van ítélve – új legendák feltámadására, azt hiszem, a továbbiakban is fel kell készülnünk. Ezért csak két hatalmas idézettel zárnam e fejtegetéseket.

A nagyszerű Benedek Elek 1922-ben így szónokolt a segesvári síkon, egy nagyszabású centenáriumi megemlékezésen: „Áldjuk és szüntelen áldjuk, hogy a szabadság költőjének kiomló vére szentföldre ezt a földet avatá. Lássuk meg a Gondviselés kezét abban az isteni jóvátevésben, mely Kőrösi Csoma Sándornak, az őshazát keresőnek, Zágoni Mikes Kelemennek, a hűség eleven szobrának messze idegen földön alvó poraiért ellenértékül Petőfi Sándor porait ajándékozta nekünk. S ha port ver szemünkbe a szél, ne fájjon! hát-ha Petőfi pora ez? Ha a lebegő égben rejtelmes, csudáshangú suhogást hallunk, dobbanjon meg a szívünk: hátha Petőfi szellemalakjának suhogása ez? Melyik sírban lett porrá és hamuvá: ne keressük. Mindegy. Ő a

miénk. Ő a mi halhatatlan halottunk... Amiért áldva áldjátok Istennek szent nevét. Ámen.”

A kiváló költő, Kányádi Sándor pedig ily szavakat szólott Székelykeresztúron 1969-ben: „A sírjával is úgy vagyunk, mint a názáretivel, valahol csak meg kell gyújtani a kegyelet gyertyáját, valahová csak le kell tenni a hódolat koszorúját. Ástam én is a nyáron, kerestem a koponyáját, szerencsére nem találtuk meg, pedig ott kellene lennie a fehéregyházi síkon, de a székelykeresztúri temetőben is van sírja és sírköve; a sírt ápoló öreg tanító bácsi egyszer azt mondta, leereszkedvén a szent hantra: hogy itt nyugszik-e, nem tudom, de akkora költő volt, akár minden faluban lehetne sírja; talán nem is a földön, a földben, hanem valahol ott a magasban pihen, s ez rajta a szemfödél: »magasan szállj és hosszan énekelj, haldokló hattyúm, szép emlékezet!«”³⁰

Hát ezért van sírja Petőfinek akkor is, ha nincsen.

JEGYZETEK

1. A temetés és az ünnepség dokumentációja: *Petőfi visszatért*. A Megamorv Petőfi Bizottság hivatalos filmje. <https://www.youtube.com/watch?v=zanVDGWkrZo>; továbbá: <https://www.youtube.com/watch?v=Duo5Y3YOrhQ>; <https://www.youtube.com/watch?v=MwdXZFL3Sac>
2. <https://www.youtube.com/watch?v=tvVY-pXoLvc>; <https://www.youtube.com/watch?v=qRQs6cNdjIw>
3. *Nem Petőfi! Tanulmányok az MTA Természettudományi Szakértői Bizottsága tagjai és felkért szakértők tollából*. Szerk. Kovács László. Akadémiai Kiadó, 1992.; továbbá még részletesebben és alaposabban lásd Kovács László: *Csalóka lidércfény nyomában. A szibériai Petőfi-kutatás csődje*. Argumentum Kiadó, 2003.
4. A legrészletesebb – bár nem könnyen követhető – leírást lásd: Borzák Tibor:

- P. S. Titkok a barguzini csontváz körül. BT-Press Könyv- és Lapkiadó, 2014.
5. Nehéz Mihálynak, a barguzini expedíció tolmácsának felesége emlékezik. Itt olvashatók a versek is: <http://www.borsonline.hu/aktualis/petofinek-huszonnegy-orosz-verse-is-van/99868>
 6. Az elemzést az irodalmi lapok nem akarták közölni, ezért először eszperantóul jelent meg: Szuromi Lajos: *Rusligvaj poemoj ĉu de Petőfi???* Petőfi orosz versei??? a *Debrecena Bulteno* különszáma (56), 1990 március. Kiadja: Departementa Komitato Hajdú-Bihar de Hungara Esperanto-Asocio. Később közölte a *Békési Szemle* is. – Mivel magam orosz szakos voltam, lehet véleményem: az érintett versek harmadosztályú Lermontov-imitációként hatnak – ha Petőfi megtanult volna is oroszul, ilyen kifinomult orosz irodalmiságot nyilván nem tudott volna elsajátítani...
 7. Csak két nagy antológiára hivatkozom: *Petőfi a magyar költők lantján. Versek Petőfiről.* Összegejtötte Endrődi Sándor és Baros Gyula (Petőfi-Könyvtár XX. füzet), 1910. 182. (Az *Előszó* szerint „csupán egy kis részét teszi annak az óriási anyagnak, mely idők folyamán hasonló alkotásokból fölhalmozódott”); *Petőfi koszorúi. Versek, vélekedések, vallomások Petőfiről.* Csanádi Imre válogatása. Magvető, 1973. 598.
 8. E folyamatot szemlélteti a dokumentumgyűjtemény: „*Jöjjön el a Te országod...*” (Petőfi Sándor politikai utóéletének dokumentumaiból). Szerk.: Margócsy István. Szabad Tér Kiadó, 1988. 314.
 9. E kérdéshez lásd Dékei Krisztina: Petőfi, a köztéri emlékszobor. In: *Beszélő*, 2009. 7–8. 98–103; a szobrok összeírását ld.: Varjas Károly: *Petőfi-szobrok hazánkban és határainkon túl (1850–1988)*. Budapest, Antikva Kiadó, 1989.
 10. Egy ilyen folklór-adat a legújabb időből (*Hajdú-bihari Napló*, 2001. május 24., Lakner Lajos gyűjtése): A múzeumvezetőnek egy idős asszony árulta el „félteve őrzött titkát”, amely szerint Debrecen egykori katonai gyakorlóterén temették el a fehéregyházi útközetben eltűnt költőt. Van ott egy domb, és van azon két fa; az egyik alatt Petőfi nyugszik, a másik alá a lovát temették. [...] A néni maga is egy vénséges vén anyókatól hallotta ezt a történetet, s most úgy érezte, elő kell állnia az „igazsággal”.
 11. Ilyen jelszavak voltak: 1. Követeljük a lenini egyenjogúság alapján álló magyar-szovjet barátságot! 2. A népjólét emelését szolgáló új ötéves tervet! 3. Nagy Imrét a vezetésbe! 4. Nyílt tárgyalást a Farkas-ügyben! 5. Félre a kerékkötőkkel! 6. Le a sztálinista gazdaságpolitikával! ... 11. Éljen Petőfi ifjúsága! 12. Szocialista demokráciát! Lásd: *Szabad Ifjúság*, 1956. október 23. In: *Jöjjön el a Te országod...* Id. kiadás 314.
 12. A népi emlékezet akár Krisztus születésével is párhuzamot tudott teremteni: „Petőfi egy városban sem született, hanem országúton. Én úgy hallottam, úgy volt, hogy egyszer, régen pásztorok, juhászok, csikósok kint teleltek a félegyházi határban. Tél volt, de régen a pásztorok télen is a mezőn tanyáztak. Bementek egyszer a pásztorok az út menti csárdába, látják, ott ül egy szegény ember, és nagyon búsul. Kérdezték, mit búsul? Azért, mondta, mert úton volt a feleségével, és útközben megszületett a gyerek – most aztán itt vannak a csárdában, nem tudnak tovább menni, a nagy hó miatt sem, meg a gyerek miatt sem. A pásztorok igen megsajnálták, bementek az asszonyhoz, hogy valami keresztajándékot adjanak a gyerekeknek, ahogy szokás. De szegény pásztorok voltak, semmijük se volt, mi tellik egy pásztor-

- tól? – Az egyik odaadta neki az ostorát, a másik juhász volt, kisbárányt adott, hogy mégis adjanak valamit.” Az 1955-ben gyűjtött legendát ld: Dienes András: *A legendák Petőfije. Táj és emlékezés*. Magvető, 1957. 263.
13. A legújabb vitairat Szabadszállás mellett voksol: Molnár Péterné: „...a róna, hol születtem”. *A Petőfi-szülöhely-vita*. Helikon, 2013.
 14. Ez utóbbit lásd: Sislay József amerikai magyar költő műve: *Petőfi Sándor tragikus halála*. New York, NY. USA. 1991.
 15. Az elsőt lásd: Dienes: id. mű 137–141., az utóbbit: *Petőfi a Kárpátok szelleme. Kászonvidéki rege*. 81–88. In: Baróti Lajos: *Petőfi a ponyván és a népirodalomban. – Petőfi regék*. Összegyűjtötte Péterfy Tamás. (Petőfi-Könyvtár, XXII. füzet). Athenaeum kiadása, 1909. – Érdekeségként: ugyanez a mese felbukkant a XX. század közepén is: Újragyűjtve Duka János által, 1968. In: *Székelyföld*, 1999. július, 77–79.
 16. Jókai Mór: *Petőfi Sándor* (1856) In: Uő: *Írói arcképek* (s. a. r. Bisztray Gyula), 1955. 242.
 17. Herczeg Ferenc: *A százéves Petőfi* (1923). In: Uő: *Tanulmányok I.*, Singer és Wolfner, 1939. 114.
 18. Makkai Ádám: *Úristen! engedj meghalni! Petőfi Sándor pokoljárása és megidvezülése*. Árgus – C.E.T. Belvárosi Kiadó, 2003. 328.
 19. Tomkiss Tamás: *március 14.* Új Mandátum Kiadó, 2002.
 20. „Engem mindenestre foglalkoztatott egy időben egy ilyen regény gondolata: Petőfi Oroszországban, aztán szökés Nyugat-Európába, összebarátkozás Marxszal! s a kiegyezés után retour Magyarországra. Ennek a fantasztikus filozófiai kalandregénynek a lehetősége ma is foglalkoztat. – Petőfi a millennium évében hal meg – öregember nagyítóval játszik, s kiéget valamit.” Ld: Petri György: *Feljegyzések egy nagy spirálfüzetbe*. Holmi, 2002. nov. 1387–1392.
 21. *Petőfi kiadatlan költeményei, melyeket Szibériában írt*. In: Bartók Lajos: *Őrtüzek. Költemények*. 1877.
 22. Ugyanez a kép, a „szembefordulás” jelenik meg Bereményi Géza – Cseh Tamás népszerű, *Petőfi halála* c. dalában is (2000), kiegészülve annak megemlékezésével: „Hogy nem látja senki, nem így akarom!”...
 23. Tompa Mihály levele Szemere Miklóshoz, 1852. jan. 7. In: Tompa Mihály *Levelezése* (s. a. r. Bisztray Gyula). I. köt. 1964. 156. (a kiemelés tőlem M. I.)
 24. Veres András tankönyv-szövege: In: *Irodalom III.* (Irodalom a gimnáziumok III. osztálya számára). Tankönyvkiadó, 1982. 268.
 25. Jókai Mór: *Eppur si muove. És mégis mozog a föld* (1872), Akadémiai, 1965. II. köt. 359.
 26. Széchenyi István: *Üdvölködé*, Pest, 1843.
 27. Az eset részletes leírását ld.: Sándor-Zsigmond Ibolya: *A mi Petőfink. Igazság és legenda*. Székelykeresztúr, 2012. Az esethez ld. Dávid Gyula bevezető szavait: „Jelkép erejű a felirat. A második dátum, a nevezetes »újrateremtés« dátuma, ma már mindenki tudja: egy Petőfi-legenda születésnapja. Egy legendáé, amelyet azóta sokszorosan megcáfoltak, de amely, igazságtartalmától függetlenül, ennek a városnak a Költőhöz való személyes ragaszkodását hirdeti.”
 28. A Hét körkérdésére többek között Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Herczeg Ferenc, Eötvös Károly, Kozma Andor, Papp Dániel, Bródy Sándor, Kiss József is válaszolt.
 29. Ld.: Vahot Imre *Emlékiratai*. 1891³. 296.
 30. Mindkét idézetet közli: Sándor-Zsigmond Ibolya: *A mi Petőfink*. Id. kiadás, 9., 109.

Dékei Kriszta

Melocco Miklós Ady-képe avagy Latinovits Zoltán és a Willendorfi Vénusz találkozása

Az 1935-ben született, még nyolcvan-
évesen is kosárlabdázó, Munkácsy- és
Kossuth-díjjal kitüntetett, 2014-ben
a Nemzet Művészeinek kinevezett (ez-
által az öregségi nyugdíj mindenkori
összegének huszonháromszorosát ha-
vonta kézhez kapó) szobrászművész
nemigen kedveli a kritikusokat, mert
„tájékozatlanok, s [ezért] lehetőséget
adnak a tájékoztatásra”. Melocco iga-
zi terepe tehát az ön-interpretáció;
ezért érdemes megismerni Adyval
kapcsolatos és egy 2012-es interjúban
kifejtett gondolatait.

„A magyar költészetből ő áll hoz-
zám legközelebb. Ő tetszik a legjob-
ban. [...] Engem minden-fajta emberi,
szellemi tevékenység közül legjobban
a szép magyar költészet érdekel. Tehát
én nem jelentem ki, hogy Ady Endre
nagyobb költő, mint József Attila [...]
vagy Petőfi Sándor, mert bármelyi-
ket hallom, akkor meghatódom.” Az
Ady-szobrok szobrászának titulált
művész munkamódszere/hozzáállása
zanzásítva a következő. „Amikor az

Ady-szobraimat csináltam, arra gon-
doltam, hogy a görög”, szép fejben
végződő szobrok „analógiájára én is
tudok szép szobrot csinálni, mert a
szobor Ady fejével, Ady arcával »feje-
ződik be«. Tehát ha [...] jól rendezem
el a részleteket, és ha a hagyomány
szerint feje van a szobornak, és az
Adyra hasonlít, akkor az csak jó le-
het.” (Nyilván ez motoszka a fejé-

ben a 2015-ben a Clark Ádám térre tervezett Makovecz-élmű esetében is, amely „egy 14 méteres torony lesz, mögötte magasodik öt jegenye, és lesz benne egy kétméteres Makovecz arc, pajzs alakú fülkében”.)

Melocco a hetvenes években hat Adyval kapcsolatos munkát készített. A Fészek Klub kerthelyiségének falát díszítő domborművét nem vállalja, mert a majolika tondót nem a tervei szerint készítették el, ráadásul a „Zsolnay-gyár idétlen késsel festette be”. Feltehetően megfélemlített arról a nagyméretű, 1977-ben a Képcsarnok Vállalathoz beadott és falra akasztható bronzplakettől is, melyen Ady konok arca alatt az *Ember az em-*

bertelenségben című versből származó idézet olvasható: ÉKES MAGYARNAK SOHA SZEBBET MENNY ÉS POKOL NEM ADHATOTT, s amelyet márciusban majd négyszázezer forintért vásárolt meg egy ismeretlen licitáló a Vaterán.

Az Ady-szobrok sorában az 1976-ban Tatabányán felállított az első; ráadásul ennek gipsz változata már 1971-ben elkészült. A *halottak élén* címen is futó munka Ady legutolsó portréján, egész pontosan az Emil Isaac által készített fényképen alapul. A szobor formai/környezeti megoldásai (azaz a posztamens elhagyása, illetve paddá alakítása) a korszak modern szobrászatával összevetve nem tekinthető újításnak, de a téma igen. A harcos Adyval ellentétben itt egy haldokló, szifiliszttől elgyötört, s a padról szinte lecsúszó költőt, egy redőzött kabátba burkolódzó, erejét vesztett „hajléktalant” látunk. Hasonlóan a nagybeteg Ady jelenik meg az 1977-es pécsi munkán; az ágyban fekvő (inkább félig ülő) költőt a carrarai márványból készült, gondosan redőzött takaró szinte teljesen befedi; csak a csukott szemű arca látszik

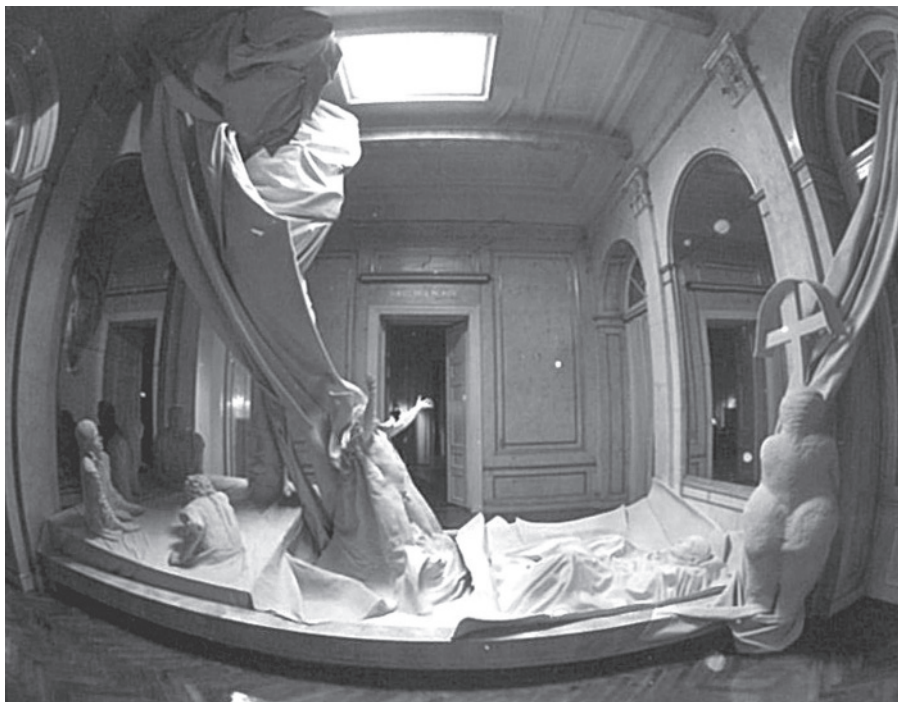
– amely a halála napján felvett gipsz halotti maszkon alapul.

Ez a maszk válik Melocco további szobrainak visszatérő motívumává, hiszen „nekem a halotti maszk tetszik a legjobban. Ady legszebb arca a halotti maszk-arca. [...] Ez nem a dadogós, szélütött, vénülő, beteg Ady”, hanem aki „visszaszépült olyanná, amilyen valaha, legszebb korában volt. Mert hanyatt fekszik – tehát ami püffedtség az arcán máskor előre megoldalt lógna, az eltűnik, lepad. [...] Ha valaki szép halott akar lenni, akkor [...] a testét hanyatt fekvé kell láttatni”. Nem akarok morbid lenni, de állva kicsit nehezen menne.

A pécsi, egyszerre „halott és halhatatlan” Ady-szobrot rendszeresen

megrongálják (filctollal szakállt rajzolnak rá a fiatal csirkefogók), és a másik, 1977-es köztéri szobra, a debreceni Ady is elég rossz állapotban van. Pedig a kompozíció egész érdekes: egy nagykabátba burkolódzó ember (Ady) bámul egy betonfalból kiemelkedő halotti maszkot (Adyt). „Azt képelem – és tudom, hogy ez kissé abszurd gondolat –, hogy ha Ady életben marad, akkor biztos kíváncsi lett volna, hogy ő milyen halottként. Aztán valószínűleg megnyugodott volna.”

Az 1977-es év sok munkát adott a szobrásznak; ekkor készítette a tati *Végvári vitéz* emlékművet, a várnegyedben, az Országház utcában a *Falon átrepülő apácát*, továbbá az

Ady apoteózis végpontját, a pécsi és a debreceni szobor elemeit is felhasználó Ady-oltárt. A Petőfi Irodalmi Múzeum megrendelésére készült munka értelmezéséhez sajnos szerzői kommentár nem áll rendelkezésünkre, s az is tény, hogy a monumentális munkát többször is áthelyezték (a tükrös teremből a lépcsőházba, majd egy kiállítóterbe); ily módon nyilván sérült a szobor immanens jelentése – már ha feltételezzük, hogy volt ilyen. A szoborcsoport központi eleme a dús drapériával borított ravatal, rajta Ady halotti maszkja, előtte pedig egy meztelen, kitárt karú alak térdel („a grandiózus jelenettől elragadtatott”^{*} állapotban és Latinovits Zoltán arcmását viselve – a gondosan kidolgozott nemiszerv modellje ismeretlen). A ravatal mellett egy fejfa,

melyet a Willendorfi Vénusz (az ősananya?) nagyra nőtt nővére tanulmányoz elmélyülten, mögötte pedig egy asztalszerű felület körül négy, a „felmagasztosulást” és a hozzájuk forduló „félmeztelen mitologikus figurát” figyelmen kívül hagyó férfialak („a tékozló vakok”?). Az „egyszerre szakrális és szinte istenkísértően pogány látvány”, másként a barokkosan túlzó, színpadias panoptikum központi eleme mindenképpen a mennyezetről aláhulló „drapéria-felhő-zuhanyag”. S bár az Ady-oltár minden értelmezhetetlen eleme mellett mégis lehangoló, valójában megágyazott Melocco későbbi túlhabzó, kőből varázsolt, reppenő leplekkel és lebegő drapériákkal keretezett, megalomán és minden racionális gondolatot felülíró munkáinak.

^{*} Innentől az idézetek forrása: Kovács Péter: *Melocco Miklós Ady-oltára*. Németh Lajos emlékkönyv, ELTE, 1989.

Képek forrása: szoborlap.hu.